

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (specializacija – logopedija) neakivaizdinių studijų
programa, V kursas

Jovitos Biliūnienės

**ELGESIO VALDYMO STRATEGIJŲ TAIKYMAS UGDANT
IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKUS**

Bakalauro darbas

*Bakalauro darbo vadovė –
doc. dr. Lina Miltenienė*

Bakalauro darbo santrauka

Bakalauro darbe atskleidžiama *teorinė* elgesio valdymo ir strategijų samprata bei praktinės elgesio strategijų taikymo galimybės, ugdant ikimokyklinio amžiaus emocijų ir elgesio sunkumų turinčius vaikus. Tema aktuali tuo, kad emocijų ir elgesio sunkumai gana dažnai susiję su netinkamu vaikų auklėjimu. Laiku nekoreguojant, emocijų ir elgesio nukrypimai vėliau gali tapti rimtomis asmenybės, emocijų ir elgesio problemomis.

Suformuluota *hipotezė*, kad auklėtojai taiko elgesio valdymo strategijas, orientuotas į vaiko pozityvaus elgesio palaikymą.

Anketinės *apklausos metodu* buvo atliktas tyrimas, kurio tikslas – ištirti auklėtojų taikomas strategijas, ugdant ikimokyklinio amžiaus elgesio sunkumų turinčius vaikus. Atlikta *statistinė aprašomoji duomenų analizė*.

Tyrime dalyvavo 92 ikimokyklinių įstaigų pedagogai.

Empiriniu tyrimu atskleista pedagogų nuomonė apie emocijų ir elgesio sunkumų turinčių vaikų asmenybės ir elgesio bruožus. Tirta auklėtojų emocinė būseną bei požiūris į emocijų ir elgesio sunkumų turinčius vaikus. Identifikuotos strategijos, kurias naudoja pedagogai, ugdydami emocijų ir elgesio sunkumų turinčius vaikus.

Tyrimu nustatyta, kad ikimokyklinių įstaigų pedagogams tenka dirbti su emocijų, elgesio, dėmesio ir bendravimo sunkumų turinčiais vaikais, todėl, tobulindami savo pedagoginę praktiką, pedagogai kartais pasigenda atsakymų, kaip ugdyti tokius vaikus. Dauguma pedagogų savo darbe patiria emocinę įtampą, prieštaringai vertina emocijų ir elgesio sunkumų turinčius vaikus: nuo priėmimo ir pozityvios sąveikos kūrimo iki ignoravimo, netinkamą elgesį skatinančio.

Hipotezė pasitvirtino iš dalies, kad ikimokyklinių įstaigų pedagogai naudoja elgesio valdymo strategijas, ugdant emocijų ir elgesio sunkumų turinčius vaikus, orientuotas į pozityvaus elgesio palaikymą. Tyrimo duomenimis, dauguma pedagogų taiko elgesio valdymo strategijas, kurioms būdingas prieštaringumas: *nuo skatinimo ir palaikymo iki netinkamo elgesio pastiprinimo; nuo taisyklių kūrimo ir skatinimo jų laikytis, formuojant savikontrolės įgūdžius iki netinkamo elgesio analizavimo; nuo bendravimo ir bendradarbiavimo aktyvinimo iki gėdinimo, drausminimo, asmeninio autoriteto, galios demonstravimo*.

Turinys

Bakalauro darbo santrauka	2
Įvadas	4
1 skyrius. NETINKAMO ELGESIO VALDYMAS – KELIAS Į SĖKMĘ	7
1.1. Elgesio ir emocinių sunkumų turinčių vaikų ugdymas ikimokyklinėse ugdymo įstaigose: teisinių dokumentų analizė.....	7
1.2. Elgesio valdymo sampratos teoriniai aspektai.....	9
1.3. Pozityvių elgesio valdymo strategijų taikymas interpersonaliniame lygmenyje.....	14
2 skyrius. PEDAGOGŲ PATIRTIES, TAIKANT ELGESIO VALDYMO STRATEGIJAS, ANALIZĖ	22
2.1. Tyrimo metodika.....	22
2.2. Tyrimo dalyviai.....	22
2.3. Pedagogų profesinis tobulėjimas, tenkinant vaikų specialiuosius ugdymosi poreikius.....	23
2.4. Ikimokyklinio amžiaus emocijų ir elgesio sunkumų turintis vaikas: asmenybės savybės ir elgesio bruožai.....	25
2.5. Pedagogų požiūris į emocijų ir elgesio sunkumų turinčius vaikus.....	28
2.6. Pedagogų naudojamos elgesio valdymo strategijos.....	30
2.7. Pedagogų organizuojamos veiklos netinkamam elgesiui keisti.....	35
Išvados	37
Literatūra	39
Summary	43
Priedai	44

Ivadas

Problema ir jos aktualumas. Pastaruoju metu vis dažniau akcentuojama, kad daugėja ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių psichosocialinės adaptacijos sunkumų, emocijų ir elgesio problemų, sunkumų (hiperaktyvumas, savireguliacijos sutrikimai, agresyvumas ir kt.) (Ramanauskienė, 2005; Nasvytienė, 2005). Daulenskienė, Radzevičienė, Ruškus (2002) pažymi, kad emocinės ir elgesio raiškos sutrikimus ikimokykliniame amžiuje apibrėžti yra labai sunku. Autoriai teigia, kad beveik visi vaikai tam tikrais amžiaus tarpsniais turi emocijų ar elgesio problemų (toliau EEP), sunkumų (toliau EES), tačiau ne visus juos apibūdiname kaip elgesio sutrikimų ar problemų turinčius vaikus. Kai kurie autoriai tokius vaikus vadina tiesiog „sunkiais“ arba „sunkiai auklėjamais“ (Herm, 2004).

Nors pedagogai, psichologai, socialiniai pedagogai akcentuoja, kad vaikų netinkamo elgesio sunkumai turėtų būti sprendžiami ugdymo institucijos bendruomenės lygmeniu. Pedagogai su ugdytinių elgesio sunkumais susiduria dažniausiai kasdien ir jie dažnai sprendžiami individualiu lygmeniu. Iškykla kūrybingo ir lanksčiai reaguojančio tam tikroje situacijoje pedagogo problema. Geležinienė (2009, p. 30) teigia, kad „ugdomoji veikla yra situatyvi ir nuolat kintanti“, kad kiekviena diena ugdymo įstaigoje susideda iš skirtingų situacijų ir veiklų, todėl pedagogai turi nuolat jas apmąstyti ir surasti tinkamus, efektyvius bendravimo, veikimo su vaiku kelius. Pollard (2006) pažymi, kad nėra universalių ir visoms ugdymo situacijoms tinkančių strategijų bei metodų, todėl tai, kas buvo veiksminga vienoje ugdymo situacijoje, dalyvaujant vieniems ugdymo proceso dalyviams, gali tapti visiškai neveiksminga kitose situacijose, dalyvaujant kitiems proceso dalyviams. Vadinasi, kiekvienas pedagogas kasdien turi taikyti inovatyvias elgesio valdymo strategijas bei veiklas. Braslauskienė, Jonutyte (2005), pasiremamos J. Kanišauskienės tyrimų duomenimis, nurodo, kad auklėtojos dažnai susiduria su psichologinių žinių trūkumu, nežinojimu, kaip elgtis su EES turinčiais vaikais, todėl pedagogės taiko pačių atrastas strategijas.

Lietuvos švietimo įstatymas (2007) švietimo politiką apibrėžia kaip demokratine, grįstą lygiomis teisėmis ir galimybėmis. Visų proceso dalyvių įgalinimo, įtraukimo, partnerystės ir bendradarbiavimo skatinimo idėjas aktualizuoja Ališauskienės, Mikalajūnienės, Čegytės (2007), Miltenienės (2005), Ruškaus, Ališausko, Šapelytės (2006) atlikti tyrimai. Daugelis edukologų, mokslininkų, psichologų bei filosofų pedagogo veiklą grindžia į vaiką ir jo šeimą orientuotu ugdymu, sąveikų konstravimu, pozityvaus elgesio palaikymu bei pabrėžia pedagogo pozityvių pokyčių asmeninių vertybių ir nuostatų srityje svarbą (Ališauskas, 2007; Bitinas, 2000; Geležinienė, 2009; Jovaiša, 2001; Rogers, 2005; Ruškus, Mažeikis, 2007; Scott, 2007; Utz,

2001). Mokslininkų atlikti tyrimai rodo, kad pedagogų veiklos kasdieninėse situacijose prieštarauja tiek švietimo įstatymams, tiek šiuolaikiniam teoriniam požiūriui.

Atlikta mokslinės literatūros analizė rodo, kad tyrimų, nagrinėjančių emocijų ir elgesio sunkumų turinčių vaikų ugdymą ikimokyklinėse įstaigose, aktualumas didėja (Ališauskienė, 2005; Bražienė, Mockienė, 2008; Kaffemanienė, Tereikienė, 2003). Pastebėta, kad stinga tyrimų ikimokyklinėse įstaigose. Daugumos autorių (Braslauskienė, Jonutytė, 2005; Bruneikienė, 2009; Herm, 2004; Monkevičienė 2004; Mitchell 2008; Ramanauskienė 2005; Žukauskienė 2001) darbai yra šviečiamojo pobūdžio apie taikytinas elgesio valdymo strategijas, tačiau empiriniu aspektu, kokias strategijas ar veiklas taiko auklėtojai, ši tema nėra pakankamai išplėtotą.

Bakalauro darbe nagrinėjamas elgesio sunkumų turinčių vaikų ugdymas individualiame lygmenyje **yra aktuali pedagoginė problema**, kurią patikslina esminis problemos klausimas: kokias netinkamo elgesio keitimo (valdymo) strategijas naudoja auklėtojai, ugdydami ikimokyklinio amžiaus vaikus?

Tyrimo objektas – auklėtojų naudojamos netinkamo elgesio valdymo strategijos, ugdant elgesio sunkumų turinčius vaikus ikimokyklinėje įstaigoje.

Hipotezė. Tikėtina, kad auklėtojai taiko elgesio valdymo strategijas, orientuotas į vaiko pozityvaus elgesio palaikymą.

Tyrimo tikslas – ištirti auklėtojų taikomas strategijas, ugdant ikimokyklinio amžiaus elgesio sunkumų turinčius vaikus.

Uždaviniai:

1. Atskleisti elgesio valdymo ir strategijų sampratą bei taikymo galimybes teoriniu aspektu.
2. Remiantis pedagogų nuomone, atskleisti emocijų ir elgesio sunkumų turinčių vaikų asmenybės ir elgesio bruožus.
3. Atskleisti auklėtojų požiūrį į vaikus, turinčius emocijų ir elgesio sunkumų.
4. Identifikuoti auklėtojų taikomas elgesio valdymo strategijas, ugdant elgesio sunkumų turinčius vaikus.

Tyrimo metodai. Mokslinės literatūros analizė, anketinė apklausa, kiekybinė tyrimo rezultatų analizė.

Tyrimo dalyviai. Tyrimas atliktas Šiaulių ir Mažeikių miestų ikimokyklinėse įstaigose 2010 m. sausio mėnesį. Tyrimo imtis – tikslinė.

Tyrimo dalyvavo 92 ikimokyklinių įstaigų pedagogai.

Bakalauro darbo struktūra. Šį bakalauro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudota literatūra (64 šaltiniai), santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo

duomenis iliustruoja 6 lentelės ir 4 paveikslai. Prieduose pateikiama: anketos pavyzdys, detalesni tyrimo duomenys, bakalauro darbo recenzija.

I skyrius. NETINKAMO ELGESIO VALDYMAS – KELIAS Į SĖKMĘ

1. 1. Elgesio ir emocinių sunkumų turinčių vaikų ugdymas ikimokyklinėse ugdymo įstaigose: teisinių dokumentų analizė

Dažnai auklėtojai ar tėvai skundžiasi, kad nuolat susiduria su vaikų neklusnumu, agresyvumu, konfliktinių situacijų sukėlimu, per dideliu judrumu, dažnu pykčiu, spyriojimusi, situacijai neadekvачiu elgesiu. Todėl vis daugiau vaikų vadinami „sunkiais“, jų elgesys neatitinka įprastų normų, jų raida sutrinka (Bražienė, Mockienė, 2008; Herm, 2004; Kaffemanienė, Tereikienė 2003). Hallahan, Kauffman (2003), Radzevičienė (1997) teigia, kad tiksliai nubrėžti liniją tarp adekvataus ir neadekvataus elgesio yra labai sunku, nes, jei netinkamas elgesys pasireiškia epizodiškai, jis nėra laikomas sutrikimu. Vaikai, turintys specifinių elgesio problemų, pasižymi ilgalaikiais elgesio kraštutinumais įvairiose situacijose. Kaffemanienė, Tereikienė (2003), tyrinėjusios ART specialistų suteiktų paslaugų vaikui ir šeimai pobūdį, pažymi, kad ART specialistų nuomone, išsiskiriantį elgesį galima laikyti signalu aplinkai arba pagalbos šauksmu. Šiai nuomonei pritaria ir Herm (2004). Autorių nuomone, dauguma vaikų tiesiog nemoka bendrauti, neklusnūs ir negatyvūs būna tik namie arba darželyje, o kitoje aplinkoje jie elgiasi tinkamai. Todėl Herm (2004), Kaffemanienė, Tereikienė (2003) mano, kad vaikų netinkamas elgesys gali būti artimųjų (tėvų, pedagogų) ir vaikų bendravimo, „nesusikalbėjimo“ problema. Braslauskienė, Jonutytė (2005), Bražienė, Mockienė (2008) akcentuoja metodinės pagalbos svarbą ikimokyklinių įstaigų pedagogams. Autorės teigia, kad auklėtojoms kasdien tenka stebėti pavienes netinkamo elgesio apraiškas, jos ne visada geba jas įvertinti, nežino, kaip konkrečiu atveju elgtis, ką patarti tėvams. Juolab, kad vaiko elgesį kaip sutrikusį galima vertinti tik gerai susipažinus su jo vystymosi ypatumais, aplinka, kurioje vaikas augo, išanalizavus elgesio pobūdį, sąlygas, kuriomis jis pasireiškia, apibendrinus įvairių specialistų (psichologo, specialiojo pedagogo, logopedo ir kt.) stebėjimus ir išvadas. Šiuolaikiniame specialiojo ugdymo kontekste akcentuojama, kad kuo anksčiau išaiškinami vaiko emocijų ir elgesio sunkumai ir suteikiama adekvati specialioji pedagoginė psichologinė pagalba, tuo didesnė sėkminga vaiko socializacijos tikimybė (Braslauskienė, Jonutytė, 2005; Bražienė, Mockienė 2008; Daulenskienė, Radzevičienė, Ruškus 2002; Radzevičienė 1997).

Lietuvoje pradėta kurti pedagoginės psichologinės pagalbos sistema, kuri teikiama trimis lygmenimis. Pirmasis lygmuo – visose švietimo įstaigose (taip pat ir ikimokyklinėse) dirbantys bendrieji ir specialieji pedagogai, logopedai, psichologai, socialiniai pedagogai; antrasis lygmuo – savivaldybių pedagoginės psichologinės tarnybos; trečiasis lygmuo – šalies Pedagoginis

psichologinis centras su jame dirbančiais specialistais.¹ Ališauskas, Rusteika (2008) nurodo, kad aktualiausia yra pirmojo lygmens pagalba. Jos poreikis didžiausias - pirmojo lygmens pagalbos prireikia maždaug 10% ugdytinių. Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatyme² teigiama, kad kiekvienoje švietimo įstaigoje turi veikti specialiojo ugdymo komisija, kuri įvertina vaiko specialiuosius ugdymo(si) poreikius, teikia rekomendacijas pedagogams, tėvams ugdymo ir psichologiniais klausimais. Jei pirmojo lygmens specialistai nepajėgūs suteikti pirminės specialiosios pedagoginės ir psichologinės pagalbos, jie, gavę tėvų sutikimą, gali kreiptis į Savivaldybės Pedagoginę Psichologinę tarnybą. Specialiųjų ugdymo(si) poreikių (SUP) įvertinimo ir tenkinimo tvarką reglamentuoja LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro, LR socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl asmens specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo tvarkos“ (2000 – 10 – 4, 1221/527/83).³

Atrodo, kad emocijų ir elgesio sunkumų turintiems vaikams ši pedagoginės psichologinės pagalbos sistema turėtų būti labai palanki. Tačiau LR Švietimo ir Mokslo ministerijos⁴ duomenimis 2008/2009 metais Lietuvoje buvo ugdomi 95,1 tūkstančiai vaikų 654 ikimokyklinio ugdymo įstaigose, darželiuose – mokyklose bei ikimokyklinio ugdymo grupėse, veikiančiose bendrojo lavinimo mokyklose. Šiose įstaigose dirbo 731 logopedas, 153 specialieji pedagogai ir 38 psichologai. Taigi, vienam logopedui tenka 130 vaikų, specialiajam pedagogui – 622 ir psichologui – net 2371 vaikas. Daugumoje ikimokyklinių įstaigų veikė specialiojo ugdymo komisijos, turinčios po 1 specialistą, dažniausiai logopedą arba specialųjį pedagogą. Bendrojo lavinimo mokyklose padėtis šiek tiek geresnė. Specialiąją pedagoginę ir specialiąją psichologinę bei socialinę pagalbą teikiančių specialistų ir mokinių skaičiaus santykis bendrojo lavinimo mokyklose yra 203,7.⁵

Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos vyriausybės duomenimis 2008/2009 metais emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų skaičius bendrojo lavinimo mokyklose sudarė 889, t.y. 0,19%. Deja, nepavyko rasti informacijos apie emocijų ir elgesio sutrikimų pasiskirstymą tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų. Pastebėta, kad statistikos departamente tokio pobūdžio duomenys nefiksuojami. Išanalizavus paskutiniųjų penkerių metų duomenis apie emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius, kurie integruoti į bendrojo lavinimo mokyklas, matyti, kad šių mokinių skaičius 2006/2007 m. padidėjo 387 mokiniais, o 2007/2008 m. sumažėjo 360, o 2008/2009 m. vėl padidėjo 12 mokinių. Tokia didelė mokinių kaita leidžia manyti, kad per vienerius metus EES turintys

¹ LR ŠM ministro 2003 m. birželio 23 d. įsakymas Nr. ISAK - 897. *Dėl pedagoginės ir psichologinės pagalbos teikimo modelio*. http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/isakimai/03-06-25-ISAK-897.htm (žiūrėta 2010 - 01 - 14).

² LR specialiojo ugdymo įstatymas, 1999m. rugsėjo 1 d. Nr. VIII – 969. <http://www.smm.lt/ti/docs/istatymai/viii-969.htm> (žiūrėta 2010 - 01 - 14).

³ Prieiga per internetą: http://smm.lt/teisine_baze/docs/isakymai/00_122152783.htm (žiūrėta 2010 - 01 - 14).

⁴ Lietuvos statistikos departamentas prie LR vyriausybės (2009). <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1878> (žiūrėta 2010 - 01 - 14).

⁵ Švietimo valdymo informacinės sistemos (2009). <http://www.svis.smm.lt/svis/node/14> (žiūrėta 2010 - 01 - 17).

mokiniai įveikė savo problemas ir jiems nebereikia specialiojo ugdymo. Arba „aktuali pateikiamų duomenų tikslumo problema“ (Ališauskienė, Ališauskas, Melienė ir kt. 2007, p. 169). Geležinienės (2009) asmeninė, kaip specialiosios pedagogės patirtis rodo, kad mokiniai, kuriems emocijų, elgesio ir socialinės raidos sutrikimai nustatyti kaip antriniai, nepatenka į jokias duomenų bazes. Radzevičienės (1997) nepatvirtintais duomenimis tarp mokyklinio amžiaus vaikų tokių yra nuo 0,5% - 20%. Tokius skaičių skirtumus autorė aiškina tuo, kad pagalbą gauna ne visi vaikai, kurie ją turėtų gauti, nes specialistai rodo tik tą skaičių vaikų, kuriems jie realiai gali padėti. Pagalba gali būti nesuteikiama dėl įvairių priežasčių. Daugelis vengia ilgalaikės pagalbos, kiti, ypač tėvai, skeptiškai vertina vaikui skiriamą pagalbą, manydami, kad toks vaiko elgesys yra normalus, atitinka amžių arba tikisi, kad jis „išaugs“ (Kaffemanienė, Tereikienė 2003; Nasvytienė, 2005). Geležinienė (2009) pabrėžia, kad ugdymo(si) proceso realybėje yra ugdomi vaikai, kuriems emocijų ir elgesio sutrikimai yra tik prognozuojami. Tačiau akivaizdu, kad tokia specialiojo ugdymo komisija, kurioje yra tik logopedas ar specialusis pedagogas, yra nepajėgi visapusiškai įvertinti vaiko emocijų ir elgesio sunkumus.

Taigi, pedagogai turi savarankiškai kaupti informaciją apie ikimokyklinių įstaigų darbą su neįprasto elgesio vaikais. O tai užima daug laiko, todėl vaikų elgesio korekcija ar profilaktika nėra labai efektyvi (Bražienė, Mockienė 2008).

1. 2. Elgesio valdymo sampratos teoriniai aspektai

Elgesio valdymo samprata. Pati bendriausia valdymo sąvoka yra *socialinis valdymas*. Sociologijos žodyne (1993) ši sąvoka apibrėžiama kaip poveikis, siekiant sudaryti sąlygas įvairioms visuomenės struktūroms efektyvų funkcionavimą. Matulionis (2002) vartoja socialinės *kontrolės* sąvoką, akcentuodamas tvarkos palaikymo svarbą bei stabilumo užtikrinimą. Autorius skiria vidinę ir išorinę socialinės kontrolės kryptis. Vidinė - savikontrolė, ji parodo, kaip kiekvienas žmogus suvokia savo veiksmus, geba juos kontroliuoti ir jausti atsakomybę už juos. Išorinė – ji egzistuoja visuose visuomenės lygiuose ir srityse, tame tarpe ir ugdymo įstaigoje, kur užtikrinama pastovi kontrolė. Jovaiša (2007, p.124) teigia, kad be ugdytinių veiklos kontrolės neįmanoma tobulinti ne tik pedagoginio darbo vykdymo, bet ir valdymo, nes ugdytinių „*veiklos kontrolė*“ turi skatinti savikontrolę ir pastangas tobulinti savo veiklą, savo santykius su aplinka“. Autorius pabrėžia, kad *pedagoginių procesų valdymas* – tai optimalių organizacinių priemonių ir metodų naudojimas, kuriais pasiekiami geriausi veiklos rezultatai. Veiklos reguliavimas – vadovavimo ugdytinių veiklai pagrindas. Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne (2000, p. 325, 907) sąvoka *kontrolė* suprantama kaip „tikrinimas“, pavyzdžiui, dokumentų, darbo kokybės. O sąvoka *valdyti* vartojama, kuomet kalbama apie jausmų, pykčio „tvarymą“, „tramdomą“. Nors

ir literatūroje dažnai naudojama elgesio kontrolės sąvoka, vis dėlto tikslingiau būtų vartoti elgesio valdymo sąvoką.

Elgesio valdymas – vienas iš socialinio valdymo sudedamųjų dalių. Psichologijos žodyne (1993) sąvoka **elgesys** apibrėžiama kaip „gyvų būtybių sąveika su aplinka, pasireiškianti jų išoriniais (motoriniais) veiksmais, kuriuos reguliuoja psichika“ (Psichologijos žodynas, 1993, p. 74). Leonavičius (1993, p. 48) šią sąvoką apibrėžia biologiniu, psichologiniu ir sociologiniu aspektais, aiškindamas, kad tai „tarpusavyje susijusių subjektų (individo, grupės) veiksmų sistema, kurios tikslas – sąveikaujant su aplinka, realizuoti tam tikras funkcijas“. Vadinasi, **elgesio kontrolės** sąvokos reikšmę galima aiškinti kaip „elgesio valdymo“ sinonimą.

Galima daryti išvadą, kad **elgesio valdymas** – tai procesas, kurio metu reguliuojamas, sulaukomas nepageidaujamas elgesys, naudojant *pedagogines strategijas*, paremtas įvairių pedagoginių priemonių ir metodų naudojimu.

Strategija – veikimo kryptis, kuri yra veiksmų plano komponentas, dalis. Veikimo kryptis – tai pasirinkta taktika, susidedanti iš veiklų rinkinio, siekiant įgyvendinti vieną ar kelis tikslus (Matulionis, 2002).

Elgesio valdymas teoriniu aspektu yra grindžiamas įvairiomis žmogaus elgesio keitimą aiškinančiomis teorijomis.

Apie vaikų elgesio problemas nuolat diskutuoja ir analizuoja ne tik Lietuvos, bet ir užsienio mokslininkai. Geležinienė, Ruškus, Blinstrubas (2008) išanalizavę užsienio mokslinius tyrimus (Evans, Harden, Thomas 2004) apie veiksmingą ugdymo strategijų taikymą emocijų ir elgesio sunkumų turintiems vaikams, nurodo, kad autoriai iš daugelio teorijų išskiria:

- „*Medicininį / klinikinį požiūrį*“ – šio požiūrio pagrindinis tikslas nustatyti priežastį, dėl kurios pasireiškia vienokie ar kitokie sunkumai, problemos. Ugdymas pagrįstas priežasties blokavimu, kompensavimu. Visas dėmesys yra kreipiamas į patį sutrikimą ir jo gydymą medikamentais, teikiant psichologo konsultacijas ir modifikuojant elgesį (Mielke, 1997; Ramanauskienė, 2005).

Medicininis / klinikinis modelis suprantamas kaip asmens problema, kurią reikia gydyti, keisti bei koreguoti elgesį, tikintis išgijimo ar bent pagerėjimo. Ruškaus, Mažeikio (2007, p. 53) teigimu, klinikinis modelis „yra visų pirma patologinis (gr. *pathos* – kančia (sąsaja su liga), gr. *logos* – mokslas) požiūris į individą“.

- „*Kognityvinį bihevioristinį požiūrį*“ – ugdymas pagrįstas sąveikų konstravimu, elgesio reguliavimu, valdymu. Ugdymas remiasi psichologiniais metodais, tačiau beveik nekreipiamas dėmesys į ugdytinio poreikius (Sutton, 1999; Žukauskienė, 2001; Žukauskienė, 2002). Mitchell (2008). Sutton (1999) kognityvinį bihevioristinį modelį sieja su savęs suvokimu, pažinimu, mąstymu, savo jausmų ir emocijų reguliavimu, savęs valdymu.

Mokslininkai aprašo nemažai įvairių tyrimų, metodikų, rekomendacijų, orientuotų į kognityvinį biheavioristinį modelį. Mitchell (2008) analizuoja mokslinius tyrimus, kurie atskleidžia įvairių technikų, modelių veiksmingumą bei apibūdina biheavioristinės kognityviosios terapijos, savikontrolės poveikio strategijas. Autorius pažymi, kad kognityviosios biheavioristinės terapijos technikos yra plačiausiai tiriamos ir sėkmingai taikomos vaikų ir paauglių tarpe. Rogers (2005) atlikti tyrimai apie asmens savęs suvokimo pokyčius psichoterapijos metu rodo, kad gali atsirasti asmenybės ir elgesio pokyčiai. Butkienė, Kepalaitė (1996) teigia, kad Lietuvoje labiausiai patikrintas yra saviugdos būdas. Abromaitienė (2008) išskiria agresyvaus elgesio intervencijos bei prevencijos programų elementus.

- „Sisteminį, ekosisteminį požiūrį“ – ugdymas pagrįstas individualistiniais metodais. Čia emocijų ir elgesio problemos siejamos ne su ugdytiniu, o su socialine aplinka, kuri jį supa. Pasak Ališauskienės (2005), ekologinis požiūris orientuotas į visas vaiko sistemos dalis: biologinę, socialinę, dvasinę, sąveikaujant su aplinkos sistemomis ir „yra apibrėžiamas kaip teorinė metodologinė nuostata į vaiką šeimos ir platesnėje aplinkoje“ (cit. Ališauskienė, Mikalajūnienė, Čegyte, 2007, p. 109).

Naujausios ankstyvosios intervencijos ir ikimokyklinio ugdymo idėjos Europoje, skatina keisti griežtą požiūrį, orientuotą vien tik į sutrikimą ir pagalbą vaikui (šiuo atveju siekiant mechaniškai modeliuoti vaiko elgesį, tikintis pasikeitimo). Skatinamas vaiko pažinimas, atsižvelgiant į jo šeimos bei aplinkos, kurioje vaikas gyvena ypatumus.⁶ Leliūgienė (2003), Nasvytienė (2005) aplinkoje išskiria *mikrosistemas* (šeima, draugai darželyje, auklėtoja), *mezosistemas* (gyvenamoji vieta, tautiniai požymiai ir kt.) ir *egzosistemas* (socialinė – ekonominė tėvų padėtis, jų palankumas vienoms ar kitoms nuostatoms; įvairūs nuo vaiko nepriklausantys veiksniai). Akcentuojama, kad socialinė mikrosistema „yra vienas iš svarbiausių veiksnių, pagreitinančių arba stabdančių asmenybės savirealizacijos procesą, iš kitos pusės – neišvengiama sėkmingo šio proceso vystymosi sąlyga“ (Leliūgienė, 2003, p. 48). Pabrėžiamas nuolatinis vaiko tobulėjimas sąveikaujant su aplinka. Vaikas perima socialinį patyrimą, kai yra ugdomas, ir net tuomet, kai jį įtakoja neigiami socialiniai veiksniai (Kvieskienė, 2003). Utz (2001, p. 14) pabrėžia, kad sistemą, kuri susideda iš atskirų narių, į visumą sieja nuolatiniai tarpusavio ryšiai ir, „jei šioje sistemoje kas nors pakinta, turi pasikeisti ir visi jos nariai“. Sutton (1999) teigia, kad netinkamą elgesį tiesiogiai gali skatinti kiti asmenys, stebint jų elgesio modelius. Pažymima, kad vaiko socialinio elgesio modeliais tampa jam reikšmingi žmonės.

⁶ *Ankstyvoji intervencija vaikystėje. Situacijos Europoje analizė pagrindiniai aspektai ir rekomendacijos* (2005). Ataskaita. Red. Soriano, išvertė S. Ališauskienė. Europos specialiojo ugdymo plėtros agentūra. http://www.european-agency.org/publications/ereports/early-childhood-intervention/eci_lt.pdf (žiūrėta 2009 – 12 – 14).

„Taigi mažas vaikas išmoksta įgūdžių ir įgyja sugebėjimų didesnėje ryšių su tėvais ar globėjais sistemoje, tam tikruose platesnės socialinės aplinkos rėmuose“ (Sutton, 1999, p. 24). Remiantis šiuo požiūriu, galima teigti, kad pedagogas pats turi demonstruoti tokį elgesį, kokio tikisi iš vaiko.

Humanistinių idėjų šalininkai akcentuoja ne tik veiklas, orientuotas į vaiko netinkamo elgesio mažinimą, bet ir veiklas, orientuotas artimiausios aplinkos asmenų požiūrių bei vertybinių nuostatų kitimą. Vadinasi, vaiko elgesio problemoms daug įtakos turi ir pedagoginė sąveika (pedagogas ↔ ugdytinis). Jei pedagogo nuostatos yra neigiamos vaiko atžvilgiu, tai atitinkamai gali elgtis ir vaikas. Tai išmokymas grįžtamojo ryšio būdu. Todėl vis dažniau akcentuojama **socialinė interakcija**, orientuota į sisteminę pagalbą vaikui (Ališauskienė, Mikalajūnienė, Čegyte 2007; Ališauskas 2002; Mitchel, 2008). Vaikų sėkminga veikla skatinama pozityviu požiūriu į asmenį, tikintis teigiamos emocinės būsenos ugdymo institucijoje. Ališauskas (2007), Miltenienė (2005), Ruškus (2002), Ruškus, Mažeikis (2007) pabrėžia **inkliuzijos** svarbą, kuri apima socialinius santykius, pagrįstus partnerystės principais ir skirtųjų toleravimu. Akcentuojamas **įgalinimo** metodologijos ir praktikos diegimas vaiko ugdymo procese. Įgalinimas aiškinamas asmenų (šiuo atveju EES turinčių vaikų) patirčių, vertybių ir interpretacijų pripažinimu, kaip „kitoniškų“ resursų ir naujų galimybių šaltiniu. Remiantis įgalinimu, siūloma **socialinio dalyvavimo** metodologija. Vaikas, kaip ir jo šeimos nariai, lygiavertiškai įtraukiamas į ugdymo procesą, kuriant pozityvias aplinkas ir sąveikas, skatinant pasitikėjimą savimi, motyvaciją. Teigiama, kad įgalinimas „gali tapti strategija“ (Ališauskas, 2007, p. 64) suteikiant asmenims paramą, įgūdžius ir reikalingą supratimą. Socialinis interakcinis požiūris pagrįstas vaiko artimiausios socialinės situacijos pažinimu (šeimos, pedagogų, bendraamžių), jos privalumų ir ribotumų įvertinimu. Intervencija vykdoma visoje vaiko funkcionavimo aplinkoje, t.y. „skirtingose mikrosferose“, apimant visas sritis ugdymo įstaigoje, namuose, bendruomenėje.

Apibendrinant, galima teigti, kad pedagogas turėtų laikytis tokių principų:

- Ugdymo procesas pagrįstas individualizavimu, orientuotu į vaiką, atsižvelgiant į ugdytinio poreikius;
- Pedagogo ir vaiko tarpusavio santykiai grindžiami tolerancija, bendradarbiavimu;
- Pedagogo elgesio, požiūrio pasikeitimas, tikintis veiksmingo vaiko pasikeitimo (Ališauskas, 2007; Ališauskas, 2002; Rogers, 2005; Utz, 2001).

Vadinasi, netinkamo vaiko elgesio modeliavimą, kuris perkeliamas į vaiko keitimą, pertvarkius pedagogo ir ugdytinio sąveikos procesus, galimi pokyčiai ir pedagogo elgesyje. Tai patvirtina mokslininkų atlikti tyrimai (Civinskas, Levickaitė, Tamutienė, 2006; Dobryninas, Poviliūnas, Tureikytė, 2004).

Emocijų ir elgesio sunkumų turinčių vaikų ugdymo procese yra aktualizuojama **pozityvaus elgesio palaikymo sistema**. JAV įsteigto Nacionalinio pozityvios elgesio intervencijos ir pagalbos centro atstovai (Sugai, Horner, Dunlap ir kt.,1999), pristatydami pozityvaus elgesio palaikymo sistemą, pažymi, kad šios sistemos „branduolį“ sudaro: *elgsenos mokslai; praktinė intervencija; socialinės vertybės, integracija / inkliuzija; sisteminė perspektyva*.

- *Elgsenos mokslai*. Pozityvaus elgesio palaikymo modelis siejamas su elgesio analize (stimulus → reakcija → teigiamas pastiprinimas), kartu taikant intervencijos strategijas, skatinant visuomenei priimtina elgesį, savęs pažinimu bei savikontrolė (Mitchel, 2008);

- *Praktinė intervencija*. Scott (2007) aktualizuoja įrodymais grįstą pedagogo veiklą, kuri remiasi moksliniu vaiko pažinimu. Tai procesas, kurio metu yra priimami sprendimai, kurie remiasi duomenimis ir įrodymais, gautais analizuojant vaiko elgesio sunkumus, socialinių įgūdžių stoką. Vaiko pažinimas ir sprendimų priėmimas remiasi tokiu nuoseklumu: - atpažįstamos ir apibūdinamos vaikui su jo elgesio sunkumais susijusios problemos; - planuojama pirmojo, antrojo arba trečiojo lygmens prevencija, numatant jos veiksmingumą; - plano įgyvendinimas, remiantis tyrimais pagrįstomis pozityviomis ugdymo strategijomis, atsižvelgiant į vaiko poreikius ir gebėjimus; - įvertinama, kaip pakito vaiko elgesys pedagogo atžvilgiu, kokie pokyčiai įvyko ekosistemose ir toliau planuojamos kitos veiklos.

- *Socialinės vertybės, integracija / inkliuzija*. Pasak Scott (2007), pozityvaus palaikymo sistema orientuojasi į saugios, parama grįstos, aplinkos vaikui užtikrinimą, profesionalios pedagogo pagalbos vaikui, mokant ir mokantis socialinių sunkumų įveikimo strategijų. Tokiu būdu siekiama užtikrinti asmens gyvenimo kokybę. Autorius akcentuoja asmens įgalinimo nuostatas, socialinį dalyvavimą bei integracijos / inkliuzijos idėjų svarbą. Pabrėžiama ir asmens orumo bei laisvės nuo apribojimų svarba. Pasak autoriaus, nepakanka vien tik išorinio elgesio valdymo, negalima vaiko paversti visiškai priklausomu nuo aplinkos (per pastiprinimus ar bausmes), bet reikia sudaryti palankias sąlygas asmenybės sklaidai (savirealizacijai). Tokios nuostatos laikosi ir humanistinės teorijos atstovai (Butkienė, Kepalaitė, 1996; Rogers, 2005). Pedagogas, kuris remiasi humanistinėmis idėjomis, sąveikauja su vaiku tokiu, koks jis yra, stengiasi suprasti tai, ką jaučia vaikas, atvirai su juo bendrauja. Anot humanizmo atstovų, „pozityvi žmogaus prigimtis skleidžiasi savaime, jei bręsdamas jis gali įgyvendinti savo pagrindinius *fiziologinius* <...> ir *dvasinius* poreikius – <...> būti pastebėtam, išgirstam, išklaustyam, <...> būti suprastam ir priimtam tokiu, koks jis yra <...>, mylėti ir būti mylimam“ (Butkienė, Kepalaitė, 1996, p. 25). Butkienės, Kepalaitės (1996) teigimu, kai šie poreikiai patenkinami, kyla savipildos poreikis, o šių poreikių nepatenkinimas gali slopinti, vėliau ir žlugdyti asmenybę pykčiu, neapykanta, agresija. Pasak Ruškaus, Mažeikio (2007, p.152),

„asmens matymas iš trūkumo, <...> užtveria kelius išvelgti asmens gebėjimus, saviraiškos ir dalyvavimo galimybes“. Autorių tyrimų duomenys įrodo, kad vaiko *aš* veiksmingumas priklauso nuo pedagogo nuostatų ir jo elgsenos pedagoginės sąveikos metu.

- *Sisteminė perspektyva*. Sisteminė perspektyva yra orientuota į sistemingą intervencijos konstravimą individualiu, grupės, ugdymo institucijos lygiu, visiems proceso dalyviams bendradarbiaujant. Pagalba teikiama siekiant mokyti, stiprinti, akcentuoti, skatinti pozityvias asmens elgesio galimybes ir asmeninį poreikį pasikeisti. Skatinamas visų proceso dalyvių asmeninis tobulėjimas, keičiant savo veiklą (Scott, 2007; Sugai, Horner, Dunlap ir kt., 1999).

Scheuermann, Holl, Swainston (cit. Geležinienė, 2009, p. 6), pozityvaus elgesio palaikymo šalininkai, teigia, kad „naudojant pozityvias, mokslininkų bei pedagogų praktiniais tyrimais paremtas strategijas <...>, mokant ir skatinant tinkamą elgesį, pereinama nuo reaktyvių, nepageidaujamų reakcijų prie elgesio modeliavimo ir veiksmingos pozityvaus elgesio palaikymo sistemos kūrimo“. Geležinienės (2009) atlikti tyrimai rodo, kad konstruojamos EES turinčių mokinių sąveikos su aplinka bei nuolat palaikant pozityvų elgesį stebimi veiksmingi pokyčiai ne tik mokytyje, bet ir visoje pozityvaus palaikymo grupėje. Tačiau autorė pabrėžia, kad „pasikeitimas nenutinka „pabaigoje“ – jis vyksta visą laiką“ (Geležinienė, 2009, p. 142).

1.3. Pozityvių elgesio valdymo strategijų taikymas interpersonaliniame lygmenyje

Kaip jau buvo minėta, vaikų netinkamo elgesio sunkumai turi būti sprendžiami visoje vaiko funkcionavimo aplinkoje (ugdymo įstaigoje, šeimoje, bendruomenėje). Pedagogai dažniausiai kasdien susiduria su šiais sunkumais. Todėl šių sunkumų sprendimas individualiame lygmenyje tampa neišvengiamu. Juk ikimokykliniai metai yra palankiausias laikas vaikų socialinių nuostatų ir elgesio ugdymuisi, kitaip vaikas gali „nudreifuoti“ delinkvencijos link (Daniels, Stafford, 2000; Dobryninas ir kt. 2004). Bet kaip tai padaryti, kai kiekvienas atvejis yra labai savitas, unikalus, bet ir turintis bendrų bruožų. Ruškus, Mažeikis (2007, p. 162) teigia, kad „probleminės situacijos sėkmingai sprendžiamos tais atvejais, kai pavyksta suderinti universaliuosius dalykus (strateginius ir metodologinius) sugebėjimu įsigilinti į konkrečios situacijos savitumą“. Vadinasi, auklėtoja turi būti ne tik kūrybinga, bet ir taikyti įrodymais grįstas bendravimo su vaiku strategijas, organizuoti veiklos būdus, atsižvelgiant į konkrečioje situacijoje ugdytinio poreikius.

Daugelis autorių siūlo įvairias elgesio valdymo strategijas, kurias gali taikyti pedagogai kasdienėje veikloje, susidurdami su vaiko netinkamu elgesiu. Akcentuojami pedagogų pozityvūs bendravimo būdai su vaiku, veiklų orientacija į pozityvaus elgesio palaikymą. Dauguma

naujovišką pedagoginę patirtį taikančių edukologų, praktikų pabrėžia vaiko aktyvumą, todėl siūlo pedagogams taikyti aktyvius metodus, nes lygiavertiškumo siekimas vadovaujasi mokymosi bendradarbiaujat principais. Pabrėžiamas suaugusiojo – „kaip pagalbininko ir tarpininko“ - vaidmens reikšmingumas. Svarbiausi konstruktyvistiniai metodai yra pedagogo netiesioginis vadovavimas veiklai, t. y. netinkamo elgesio problemos aiškinamos dialogo forma ir konstruojamos veiklos (Caughlin, Hansen, Heller, Kaufmann, Stolberg, Walsh, 1997, p. 24; Staerfeldt, Mathiasen, 1999).

Ramanauskienė (2005) vaikų netinkamą elgesį siūlo koreguoti apgalvota skatinimo ir bausmių sistema elgesiui valdyti, sukuriant sąlygas, kurios leistų geriau suprasti ir kontroliuoti save, pabrėžiant pozityvaus elgesio elementus. Skatinimo ir bausmių sistema vaiko elgesiui valdyti turi būti humaniška (vengti fizinių bausmių, ironijos, pažeminimo), įvairi, nuolat papildoma naujomis priemonėmis (atsisakant tokių, kurios jau neveikia vaiko). Autorė akcentuoja, kad skatinimo ir bausmių formos turi būti iš anksto aptartos su vaiku ir priimtos abipusiu susitarimu („Jei..., tai...“). Turi būti aptartas siekiamas abipusis elgesys, aptariamoms elgesio pažeidimo ribos, skatinimo būdai už susitarimo vykdymą ir bausmės už jo nevykdymą. Į tokį susitarimą būtina turi būti įtraukiamos vaikui suprantamos ir konkrečios skatinimo ir baudimo priemonės. Žukauskienė (2001) pastebi, jog susitarimu vaikui parodoma, kad jis gali rinktis, kaip jam elgtis, o jo pasirinkimas priklausys nuo to, ar vaikas linkęs priimti netinkamo elgesio pasekmes, ar jų išvengti. Tie vaikai, kurie pasižymi netinkamu elgesiui, dažnai linkę susitaikyti su pasekmėmis. Autorė pritaria požiūriui, kad reikia vaikui leisti pačiam pasirinkti, tačiau jį reikia tinkamai taikyti. Gray (2009) teigia, kad pozityviai auklėjant vaikus, nesinaudojama jokiais bausmėmis, tačiau kartais tenka pakoreguoti vaikui suteiktos laisvės ribas ir jokių būdu negalima leisti, kad jie turėtų galimybę pasirinkti aiškiai netinkamą elgesį. Kartais Ramanauskienė (2005) siūlo net ignoruoti netinkamą vaikų elgesį, o elgesiui pasikeitus atkreipti į jį dėmesį, pastebėti teigiamus jo veiklos rezultatus. Tačiau Žukauskienė (2001) teigia, kad pedagogas neturi ignoruoti net menkiausio netinkamo elgesio atvejo. Pasak autorės, kad vaiko netinkamas elgesys nestiprėtų, pedagogas kiekvieną kartą privalo imtis aktyvių veiksmų.

Braslauskienė, Jonutytė (2005) su EES turinčiais vaikais siūlo taikyti šiuos veiklos būdus: individualius pokalbius netinkamo elgesio tema su vaikais ir tėvais; paskatinimus pagyrimu už gerus poelgius; skatinimus įsijausti į nuskriausto vaiko padėtį ir jo atsiprašyti; individualias užduotis; konkrečių situacijų analizavimą; tylos ir ramybės kampelio įkūrimą; žaidimų skatinimus, netiesiogiai dalyvaujant auklėtojai.

Žukauskienė (2001), Sondaitė, Žukauskienė (2004) siūlo dvi pagrindines elgesio valdymo strategijas, keičiant netinkamą vaikų elgesį:

1. *Teigiamu elgesiu keičiamas neigiamas, nededant daug pastangų socialiai nepriimtinau elgesiui šalinti.* Taikant tokį intervencijos modelį, dėmesys kreipiamas į vaiko tėvų arba pedagogų elgesio kaitą. Šios strategijos esmė tokia, kad pedagogas, norėdamas pozityvios sąveikos su vaiku, pirmiausia turėtų išanalizuoti klaidingus ir netinkamus savo įsitikinimus, susidarytą savo nuomonę apie vaiką. Jeigu auklėtojas manys, kad vaikas nepajėgia valdyti savo elgesio, tai vaikas atitinkamai ir elgsis, tarsi pateisindamas auklėtojo lūkesčius. Taigi, turi būti keičiama vaiko socialinė aplinka, nes manoma, kad vaikas buvo išmokytas elgtis netinkamai, todėl jis turi būti išmokytas socialiai priimtino elgesio. Akcentuojama, kad pedagogas turi būtinai numatyti ir skirti laiką, kada vaikas galėtų pasidalyti savo rūpesčiais, išgyvenimais. Tik pasitikėjimu grįstas pedagogo ir vaiko santykis leidžia saugiai išreikšti pyktį, nerimą, susierzinimą, nebijoti būti atstumtam. Tėvams yra kuriamos specialios mokymo programos, kurios remiasi socialinio išmokymo teorijos principais. Vaikų elgesys yra keičiamas parodant ir skatinant alternatyvius socialiai priimtino elgesio būdus:

- Mokyti išreikšti žodžiais savo ir kitų asmenų jausmus, išgyvenimus;
- Mokyti konstruktyviai spręsti konfliktus, aiškinant vaikui netinkamo elgesio sunkumus ir konstruojant veiklas, patvirtinančias pedagogo pasakojimus. Monkevičienė (2004) pabrėžia individualaus pokalbio būtinumą su vaiku. Reikia paskatinti vaiką išsikalbėti, išsakyti tai, kas suerzino, supykėdė. Pokalbio metu aiškiai suformuluoti lūkesčius – taisykles. Vaikui būtina įvardyti, kokiam jo elgesiui analogiškoje situacijoje bus pritariama, o koks elgesys bus stabdomas. Tokiu būdu atskleidžiami vaiko požiūriai, nuostatos. Suderinus interesus ir tikslus, yra numatoma bendra veikla. Autorė siūlo vaidinti netinkamo elgesio situacijas, jas analizuoti, aptariant su vaikais pozityvius reagavimo į panašias situacijas būdus;
- Pratinti suprasti ir pastebėti pasekmes, kurias sukelia netinkamas vaiko elgesys. Gray (2009) siūlo pasiklabėti su vaiku ar net suvaidinti situaciją, kad vaikas realiau pajustų savo poelgio pasekmes. Autorius pabrėžia, kad būtina paaiškinti vaikui, kodėl įvyko taip ar kitaip ir kaip elgtis, kad tokie dalykai nesikartotų;
- Skatinti kreiptis pagalbos į suaugusįjį, kai vaikai negali patys konflikto išspręsti taikiai.

2. *Vaiko elgesio keitimas, paremtas kognityvinėmis strategijomis.* Ši strategija remiasi tuo, kad stengiamasi pakeisti vaiko elgesį, kai įvykiai, kurie sukelia vaikui nusivylimo, nepasitenkinimo jausmą, negalėtų sukelti tokio pat stiprumo agresyvios pykčio reakcijos. Šia strategija padedama vaikui išsiugdyti savikontrolės įgūdžius. Naudojamas savęs instruktavimo metodas. Pedagogas turi padėti vaikui pažinti savo pyktį, išmokti jį kontroliuoti ir išreikšti priimtinais būdais. Vaikai mokomi kontroliuoti savo pyktį, įtikinant juos, kad svarbu rasti jėgų pasakyti tam tikrus žodžius, pavyzdžiui: „Aš pradėdu pykti“. Lawrence, Shapiro (2008) pabrėžia, kad emocinis

komunikavimas yra svarbesnis už pasakomus žodžius. Pasak autorių, svarbu įpratinti vaikus atpažinti ankstyvuosius fizinius savo emocinių reakcijų požymius. Kai vaikas supyksta, jo veidas parausta, įsitempia kūnas, kurį galima atpažinti iš kūno laikysenos, veido išraiškos, gestų. Sėkmingas pykčio valdymo pratinimas moko vaikus pajusti savo kūno pokyčius ir atsakyti į juos nusiraminant, pavyzdžiui, giliai kvėpuojant ar atitraukiant savo dėmesį į kitus dalykus. Kartu yra ugdomi ir socialiniai gebėjimai.

Kad įgyvendinti šias strategijas daugelis autorių siūlo įvairius pedagogų veiklos būdus.

Teigiama elgesio skatinimas. Žukauskienė (2001) akcentuoja, kad vaikų agresyvumą ar pyktį ypač mažina **vaiko, tokio, koks jis yra priėmimas**. Tuomet vaikas jaučiasi saugus, nes pasitiki pedagogu ir gali pozityviai išreikšti save. Monkevičienė (2004) pabrėžia, kad į bet kokią vaiko elgesį svarbu reaguoti ramiai, siekiant mokyti takaus gyvenimo būdo, nes vaikas, taikydamas įvairius elgesio būdus, bando suvokti, kuris elgesys yra priimtinas, o kuris – ne. Pasak Braslauskienės, Jonutytės (2005), auklėtojas neturėtų reaguoti į vaiką tose situacijose, kai jis reikalauja dėmesio išmoktu agresyvumu. Kai vaikas elgiasi tinkamai, ypač toje situacijoje, kurioje elgdavosi netinkamai, reikėtų pagirti, skirti jam daugiau dėmesio. Mielke (1997) manymu, efektyviausia pedagogo elgsenos strategija yra teigiamas pageidautino elgesio vertinimas **pagyrimu, apdovanojimu**. Autorės teigimu, tokiu būdu vaikas geriau suvokia, koks elgesys yra priimtinas ir pageidautinas, ir jis stengiasi elgtis taip, kad patiktų suaugusiajam. Giriant vaiką reikia sutelkti visą savo dėmesį į vaiką ir situaciją, priartėti prie jo, užmegzti akių kontaktą. Pedagogo akys turi būti akių lygyje, todėl reikėtų atsitūpti, pasilenkti. Pagiriant vaiką reikia stengtis atrodyti maloniai, apibūdinti vaikui tai, ką pedagogas mato, pavyzdžiui: „Aš matau dvi gražiai žaidžiančias mergytes, kurios moka dalytis žaislais“. Vaikui reikia pasakyti, kad džiugina toks jo elgesys, apkabinti. Dažnai apkabinimas arba švelnus palietimas pagyrimą sustiprina, tačiau ne visais atvejais tai būtina (Gray, 2009). Gray (2009) pateikia daug būdų, kaip pagirti vaiką, ir primena pagrindines suaugusiojo bendravimo su vaiku taisykles: reikia prašyti, o ne įsakinėti; prašyti kuo mandagiau, vartojant formas „Prašau“, „Labai prašau“; vengti retorinių klausimų, neaiškinti, nepamokslauti ir nevertoti frazių, prasidedančių žodžiu „Jaučiu“ ir pan.; kalbėti, kiek įmanoma pozityviau; dažniau vartoti bendradarbiauti kviečiančias veiksmažodžio daugiskaitos pirmojo asmens liepiamosios nuosakos formas „Eikime...“, „Žaiskime...“, „Pradėkime...“ ir pan. Dauguma psichologų įsisenėjusiems vaiko elgesio sunkumams spręsti kaip paskatinimus, motyvuojant tinkamą elgesį, siūlo naudoti **elgesio taškų / pliusų, minusų sistemą**. Pagal šią sistemą vaikai gali užsidirbti taškų ar surinkti pliusų už aiškiai apibrėžtą teigiamą elgesį. Šiuos taškus ar pliusus galima „išmainyti“ į greitus arba ilgalaikius apdovanojimus. Už nederamą elgesį taškai atimami (Lawrence, Shapiro, 2008; Ramanauskienė, 2005).

- **Saugios aplinkos sukūrimas.** Kad išvengtume netinkamo vaikų elgesio, kartais tereikia pakeisti aplinką. Bruneikienė (2009) pabrėžia tikslingą aplinkos keitimą. Jei vaikai daug bėgioja, galima baldus sustatyti taip, kad būtų daugiau erdvės; jei vaikai pešasi dėl žaislų, vadinasi, jų trūksta; jei vaikai, ką nors veikdami, negali susikaupti, vadinasi, patalpa per daug erdvi. Braslauskienės, Jonutytės (2005) nuomone, erdvės ribojimas gali sukelti vaikų pyktį ar net agresyvumą. Autorės akcentuoja asmeninės vaiko erdvės, kurioje jis galėtų saugiai išreikšti savo jausmus, pabūti vienas, sukūrimo svarbą. Auklėtojai turi grupėje sukurti tokias erdves, kuriose vaikas turėtų galimybę žaisti vienas ar klausytis muzikos. Kadangi daiktinė aplinka skatina vaiką veikti ir padeda atsipalaiduoti, grupėje turi būti ir įvairių priemonių, kurios padėtų vaikui susikurti savo erdvę: čiužinių, pagalvių, didelių kaladėlių ir kt. Žaislai turi būti išdėlioti taip, kad netrukdytų, būtų lengvai pasiekiami vaikui.

- **Socialinių gebėjimų ugdymas.** Socialiniai gebėjimai – tai „kitų žmonių jausmų ir ketinimų žinojimas ir supratimas, gebėjimas atitinkamai reaguoti ir savo veiksmų padarinių suvokimas“ (Berns, 2009, p. 299). Pasak Braslauskienės, Jonutytės (2005), žmogus, kurio geri socialiniai gebėjimai, gali konstruktyviai spręsti konfliktus, sugeba gauti paramą ir efektyviai ją panaudoti, užmegzti ir palaikyti pozityvius santykius su kitais, kūrybiškai ir kritiškai mąstyti bei suvokti tam tikras taisykles ir socialines normas. Autorės teigia, kad dažniausiai netinkamai besielgiantys vaikai neturi elementarių socialinių gebėjimų, kurie leistų užmegzti ir palaikyti pozityvius santykius su bendraamžiais ir suaugusiais. Todėl svarbiausia socialinius įgūdžius ugdyti nuo mažens, ne kartkartėm, ne tam tikru dienos metu, o kiekvieną akimirką, pasinaudojant bet kokia pasitaikiusia proga.

Vadinasi, kai vaiko socialiniai gebėjimai yra geri, jis geba veiksmingai bendrauti įvairiose situacijose ir aplinkose.

Socialinių įgūdžių ugdymas suteikia vaikams galimybę išmokti to, ką jiems reikia žinoti, kad įsijungtų į visuomenę vyresniame amžiuje. Todėl, siekdamas sumažinti vaikų netinkamą elgesį, pedagogas turi sudaryti sąlygas įgyti pagrindinius socialinius įgūdžius – ugdyti pozityvų savęs pažinimą bei vertinimą, jausmų suvokimą, išmokyti savireguliacijos, palaikyti gerą savijautą, mokyti tinkamai bendrauti (Berns, 2009).

Socialiai nepriimtinas vaiko elgesys, pavyzdžiui, agresija, gali susilaukti bendraamžių nepalankumo, atstūmimo, nes buvo nepateisinti jų lūkesčiai. Todėl būtent bendraamžiai gali sustiprinti netinkamą elgesį, sudarydami galimybes jam pasireikšti. Kad bendraamžių lūkesčiai pasiteisintų, labai daug kas priklauso nuo pedagogo sąveikų konstravimo (Berns, 2009). Vaiko statusui pakelti auklėtojas turėtų įvairiomis intervencijomis lavinti socialinius įgūdžius. Vaikai skatinami žaisti kartu, susidraugauti, bendradarbiauti, padėti draugui. Organizuojami žaidimai,

pokalbiai, skatinantys vaikus suvokti ir gerbti kitokį vaiką, nesutarimus spręsti pozityviai tariantis ir ieškant kompromiso (Daniels, Stafford, 2000; Berns, 2009).

Pasak Lawrence, Shapiro (2008), kad lengviau būtų įveikti emocinius sunkumus, kaip įdomiausia ugdymo dalis yra išugdyti vaiko gebėjimus valdyti savo smegenis, nes emocijos nėra kažkas abstraktaus, jos įgyja tam tikrų biocheminių medžiagų, kurias gamina smegenys, pavidalą, o po to į jas „reaguoja“ kūnas. Todėl autoriai siūlo įvairių gudrybių formuoti įgūdžiams išpročiams bei žaidimų, kuriuos galima panaudoti ugdant vaikų socialinius gebėjimus.

• ***Veiklos, kuri skatina išlieti pyktį pozityviu būdu, organizavimas.*** Porter (2003) siūlo pedagogaams taikyti šiuos veiklos būdus:

- organizuoti fizinius pratimus, skatinančius spontanišką vaiko judėjimą: bėgiojimas po pievą, šokinėjimas ant pagalvių, čiūžinių, dūkimas mėtant saugius daiktus, rėkavimas, pavyzdžiui, „išsikrovimo kambaryje“, laukymėje, voliojimasis minkštame sniege ir kt.;
- organizuoti žaidimus su vandeniu: burbulų pūtimas, rankų plovimas, laivelių plukdymas;
- organizuoti dailės užsiėmimus: tapymas pirštais, molio minkymas delnuose, piešimas, popieriaus glamžymas bei dažų liejimas ant jo ir kt.;
- organizuoti įvairius vaidinimus, per kuriuos vaikas galėtų per vaidmenį išreikšti tai, ką jaučia.

Porter (2003) siūlo skatinti vaikus išlieti pyktį ant negyvų daiktų: kalti, kaukšėti plaktuku, skylmušiu daryti skylutes, glamžyti ar plėšyti popierių, kumščiuoti pagalvę, mėtyti akmenis lauke ir pan.

Braslauskienė, Jonutytė (2005) nepritaria pykčio išliejimo skatinimui ant negyvų daiktų. Autorių nuomone, vaikas turi būti natūraliai įtraukiamas į veiklą, kuri vaikui būtų įdomi ir jos rezultatas teiktų pasitenkinimą. Pavyzdžiui, glamžytą popierių ar išmuštus popierinius skrituliukus panaudoti aplikavimui ar erdvinei kūrybai, fejerverkams. Tokiu būdu vaikams suteikiama galimybė pajusti, kad pykčio energija virsta kūrybine energija.

Buttner (1998) siūlo organizuoti žaidimus, skirtus pykčiui mažinti. Anot autoriaus, žaidimas padeda vaikams atsikratyti neapykantos ir pykčio dažnai pasitaikančiose situacijose. Žaidimas nebūtinai turi turėti aiškiai suvokiamą prasmę. Tačiau galima lengvai įsivaizduoti, kad žaisdami maži vaikai nuolat patiria prieštaravimus. Anot Lawrence, Shapiro (2008), žaidimais galima suteikti vaikams galimybių išmokti ir išbandyti naujų galvojimo, jausenos ir elgsenos būdų, o suaugusiojo dalyvavimas tuose žaidimuose gali tapti neatsiejama emocinio mokymo dalimi.

Taigi, prieš organizuojant kokią nors veiklą, auklėtojas turi žinoti, kokį elgesį mažinti, o kokio vengti. Įvairi veikla, ypač žaidimai, reikalauja, kad pedagogas atsižvelgtų į socialinę situaciją bei vaikų amžių.

- **Patvirtinanti drausmė.** Pozityvaus elgesio palaikymo šalininkai išskiria veiksmingus elgesio valdymo principus ir metodus:

- nustatyti aiškias taisykles bei ribas visai grupei ir tvirtai jų laikytis;
- perspėti, kai vaikas ima nederamai elgtis, nes tai geriausias būdas išmokyti savikontrolės;
- ugdyti teigiamą elgesį, skatinant pagyrimu ar meilumu;
- mokyti vaiką, sakyti, ko iš jo tikimasi, aiškinant apie vertybes, taisykles bei jų svarbą;
- užkirsti kelią problemoms, kol jos dar neatsirado. Manoma, kad dauguma problemų kyla dėl tam tikro stimulo ar ženklų. Todėl tų ženklų supratimas ir panaikinimas auklėtojui turėtų padėti išvengti situacijų, provokuojančių nederamą vaiko elgesį (Lawrence, Shapiro, 2008);
- auklėtojas turi taikyti „sugedusios plokštelės“ metodą, kai vaikas pažeidinėja aptartas taisykles. Jis tiesiog keletą kartų turi pareikalauti, kad vaikas padarytų tai, ko jo prašoma (Žukauskienė, 2001).
- auklėtojas turi taikyti įvairias elgesio valdymo priemones.

- *Apibendrinant emocijų ir elgesio sunkumų turinčių vaikų vertinimo ir jų tenkinimo situaciją ikimokyklinėse įstaigose, galima teigti, kad LR švietimo ir mokslo ministerijos dokumentai, reglamentuojantys psichologinę, specialiąją pedagoginę ir specialiąją pagalbą sudaro tinkamas formaliąsias sąlygas teikti pagalbą ugdytiniais, jų pedagogams ir tėvams. Tačiau statistinių duomenų analizė rodo, kad EES turinčių vaikų tenkinimo situacija pirmuoju lygiu ikimokyklinėse įstaigose yra labai bloga. Daugelyje ikimokyklinių įstaigų specialiojo ugdymo komisijoje trūksta specialistų (psichologų, socialinių pedagogų ir kt.) arba apskritai nėra nė vieno specialisto, išmanančio EES turinčių vaikų ypatumus ir ugdymosi poreikius. Tai rodo, kad ikimokyklinė įstaiga nepajėgi užtikrinti kokybiškos pagalbos teikimo EES turinčiam vaikui. Dėl šių priežasčių iškyla būtinybė analizuoti ir tirti pedagogų teikiamas pagaldas. Pastebėta, kad iki šiol dar nėra realios EES turinčių vaikų ikimokyklinėse įstaigose apskaitos sistemos, kuri per ilgesnį laiką padėtų tiksliau išryškinti vienokias ar kitokias vaikų elgesio tendencijas ir jas suvokti.*

- *Teorinė elgesio valdymo sampratų apžvalga rodo elgesio modeliavimo strategijų įvairovę, kurios remiasi humanistinėmis idėjomis. Mokslininkai, psichologai, edukologai ir kiti specialistai sutaria, kad svarbiausia ugdant EES turinčius vaikus yra pozityvi pedagogo ir vaiko tarpusavio sąveika, grįsta bendradarbiavimu, pasitikėjimo savimi, savivertės ir motyvacijos skatinimu. Į vaiką orientuotas požiūris padeda pažinti vaiką ir jo poreikius, juos kartu tenkinti, atsižvelgiant ir pasinaudojant jo gebėjimais. Pedagogas savo veikla, pasirinktomis ugdymo strategijomis gali paskatinti arba sumažinti, gal net visiškai pašalinti vaiko emocijų ir elgesio sunkumus, kylančius ugdymo situacijose.*

- *Emocijų ir elgesio sunkumų turinčių vaikų ugdymo procesas turėtų būti grįstas pozityvaus elgesio palaikymu skatinant ir stiprinant pozityvų elgesį, emocijas, akcentuojant teigiamus pokyčius, sudarant kryptingas situacijas bei veiklas, mokant ir skatinant vaiką savistabos, savivaldos ir savianalizės.*

2 skyrius. PEDAGOGŲ PATIRTIES, TAIKANT ELGESIO VALDYMO STRATEGIJAS, ANALIZĖ

2.1. Tyrimo metodika

Pedagogų požiūriui į EES turinčius vaikus bei strategijoms, kurias taiko savo darbe tirti pasirinktas **kiekybinio tipo anketinės apklausos metodas**.

Tyrimui atlikti parengta pusiau uždaro tipo anketa. Ją sudaro tokie blokai:

1) demografinis (duomenys apie tiriamuosius – lytis, amžius, išsimokslinimas, darbinė kvalifikacinė kategorija, pedagoginio darbo stažas); 2) klausimų blokas, skirtas pedagogų profesinio tobulėjimo veikloms tirti (1 atviro ir 1 uždaro tipo klausimas); 3) klausimų blokas, skirtas tirti pedagogų nuomonei apie netinkamo elgesio apraiškas ikimokyklinėse įstaigose (2 uždaro tipo klausimai); 4) klausimų blokas, skirtas, pedagogų emocinei savijautai, dirbant su EES turinčiais vaikais, tirti (1 uždaro tipo klausimas); 5) klausimų blokas, skirtas tirti pedagogų konstruojamoms sąveikoms su EES turinčiu vaiku ir organizuojamoms veikloms netinkamo elgesio mažinimui (2 uždaro tipo klausimai) (žr. *1 priedą*).

Siekiant ištirti pedagogų demografinius duomenis, pedagoginio tobulėjimo veiklas bei emocinę savijautą dirbant su EES turinčiais vaikais, buvo pateikta keletas klausimų, priskiriamų nominalinei skalei. Respondentų nuomonėms apie vaikų netinkamo elgesio apraiškas ikimokyklinėse įstaigose bei pedagogų naudojamoms strategijoms netinkamo elgesio mažinimui ištirti, buvo pateikti ranginei skalei priskiriami klausimai. Respondentų buvo prašoma matuojamus požymius sugrupuoti didėjimo ar mažėjimo tvarka (žr. *1 priedą*). Anketa buvo konstruojama remiantis Braslauskienės, Jonutytės (2005), Ramanauskienės (2005), Žukauskienės (2001) teoriniais kriterijais.

Analizuojant duomenis, pasirinkti svarbiausi ir esminiai rezultatai. Visų kiekybinėje apklausoje dalyvavusių pedagogų atsakymai procentine išraiška pateikti 2, 3, 4, 5, 6 prieduose.

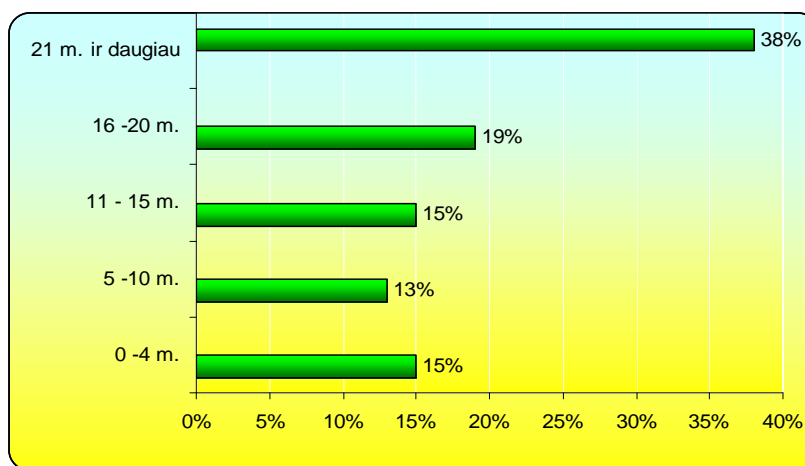
Apdorojant duomenis, skalių teiginiai buvo suskirstyti į atskiras prasmines apibendrinančias kategorijas (žr. 1, 2, 3, 4, 5, 6 lenteles).

2. 2. Tyrimo dalyviai

Siekiant identifikuoti pedagogų požiūrį į emocijų, elgesio sunkumų turinčius vaikus bei atskleisti, kokias elgesio valdymo strategijas jie taiko savo darbe, buvo atlikta anketinė apklausa Šiaulių ir Mažeikių miestų ikimokyklinėse įstaigose. Buvo išdalinta 100 anketų, gražinta – 92. Anketų grįžtamumo procentas - 92%. 100% apklaustųjų sudarė moterys (žr. *2 priedą*, 1 lentelę),

todėl galima manyti, kad auklėtojo profesiją dažniausiai renkasi moterys. Kodėl šios profesijos nesirenka vyrai galima tik spėlioti: galbūt dėl nedidelio pedagogų atlyginimo, o gal dėl įsisenėjusių netinkamų visuomenės nuostatų, kad vaikus turi auklėti tik moterys.

Daugumos tyrime dalyvavusių pedagogų amžius 40 – 50 metų (39%), trečdalis (27%) auklėtojų amžius 30 – 40 metų, 24% pedagogų - vyresni nei 50 metų ir tik 10% pedagogų iki 30 metų amžiaus (žr. 2 priedą). Pedagogai, dirbantys ikimokyklinėse įstaigose, dažniausiai yra įgiję aukštąjį išsimokslinimą (70%) (žr. 2 priedą, 1 lentelę), dauguma jų (38%) dirba daugiau kaip 20 metų (žr. 1 pav.)

1 pav. Pedagogų pasiskirstymas pagal darbo stažą, %

Nors pedagoginio darbo stažas yra pakankamai didelis, tačiau daugiau nei pusė pedagogų yra įgiję tik vidutines kvalifikacines kategorijas (žr. 2 priedą, 1 lentelę). Daugiau nei pusė (59%) auklėtojų yra įgijusios vyresniojo auklėtojo kategoriją, trečdalis (29%) - auklėtojo, mažiausiai (12%) apklaustųjų tarpe - auklėtojų metodininkų.

Apklaustos rezultatai rodo, kad ikimokyklinėse įstaigose dirba didelę pedagoginę patirtį, teorinių pedagogikos žinių turinčios auklėtojos. Tai labai svarbu tenkinant kiekvieno vaiko ugdymo(si) poreikius.

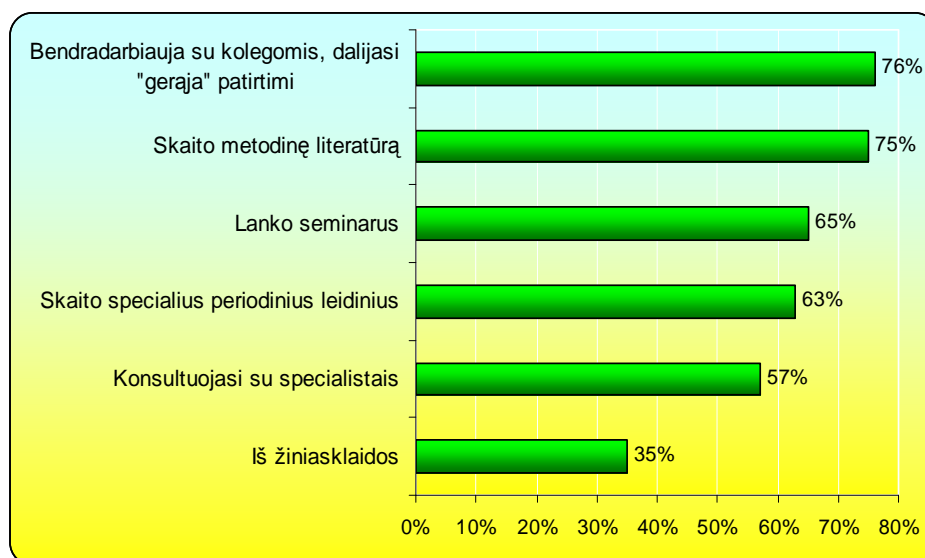
2. 3. Pedagogų profesinis tobulėjimas, tenkinant vaikų specialiuosius ugdymosi poreikius

Remiantis nuostata, kad pedagogas turi siekti tobulinti EES turinčio vaiko ugdymo procesą, suprasdamas mokymosi visą gyvenimą svarbą ir nuostatą nuolat tobulėti,⁷ buvo svarbu

⁷ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (aktuali redakcija nuo 2007 – 06 28). Nr. I – 1489; Valstybinės švietimo strategijos 2003 – 2012 metų nuostatos (2003). www.smm.lt/ti/docs/strategija2003_-12.doc (žiūrėta 2010 – 01 -10); Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija ir jos įgyvendinimo planas (2004). www.lssic.lt/.../mokym_vis_a_gyv_strateg_veiksmu_planas.doc (žiūrėta 2010 - 01 – 10).

sužinoti, kokius kursus, susijusius su EES turinčių vaikų ugdymu, yra lanke ikimokyklinių įstaigų pedagogai. Paaiškėjo, kad pusė apklaustųjų (53%) nėra lanke tokių kursų arba yra lanke seniai ir neatsimena kokius (38%) (žr. 3 priedą, 2 lentelę). Daugiau nei pusė organizuojamų kursų (62%), kuriuos nurodė pedagogai, yra susiję su emocijų ir elgesio valdymu (žr. 4 priedą, 3 lentelę). Vadinasi, kryptingi kursai yra organizuojami, tik gal ne taip dažnai arba patys pedagogai nemano, kad jiems tokie kursai reikalingi. Kai kurie pedagogai išreiškė nepasitenkinimą organizuojamais kursais. Aiškinama, kad „nepasitaikė lankyti tokių kursų, kurie būtų labai naudingi“. Pageidaujama, kad tokius kursus „vestų psichologai ar socialiniai pedagogai“, nes „trūksta žinių, kaip dirbti su vaikais, kurie išgyvena netektį, tėvų skyrybas, smurtą šeimoje“. Tyrimo rezultatai sutampa su Geležinienės (2009) atliktais tyrimais bendrojo lavinimo mokyklose. Autorė nurodo, kad kvalifikacijos kėlimo ir profesinio tobulėjimo veikloje pedagogai akcentuoja konkretumo, strategijų ir technologijų stoka: pedagogai dažnai pageidauja gauti „receptą“, kuris tiktų visiems EES turintiems mokiniams.

Svarbu buvo sužinoti, iš kur pedagogai gauna informacijos apie vaikų netinkamo elgesio valdymą (žr. 2 pav.). Atsakydami į šį klausimą, pedagogai galėjo pasirinkti kelis atsakymų variantus.

2 pav. Pedagogų tobulinimasis profesinėje veikloje, %

Gauti rezultatai rodo, kad auklėtojos neužsisklendžia savo grupėje, o bendradarbiauja su kolegomis (76%), kreipiasi pagalbos į specialistus (57%). Auklėtojos skaito specialiai joms skirtą literatūrą, ieško atsakymų seminaruose. Pastebėta, kad ikimokyklinių įstaigų pedagogai profesinio tobulėjimo veikloje išnaudoja visas jiems siūlomas galimybes.

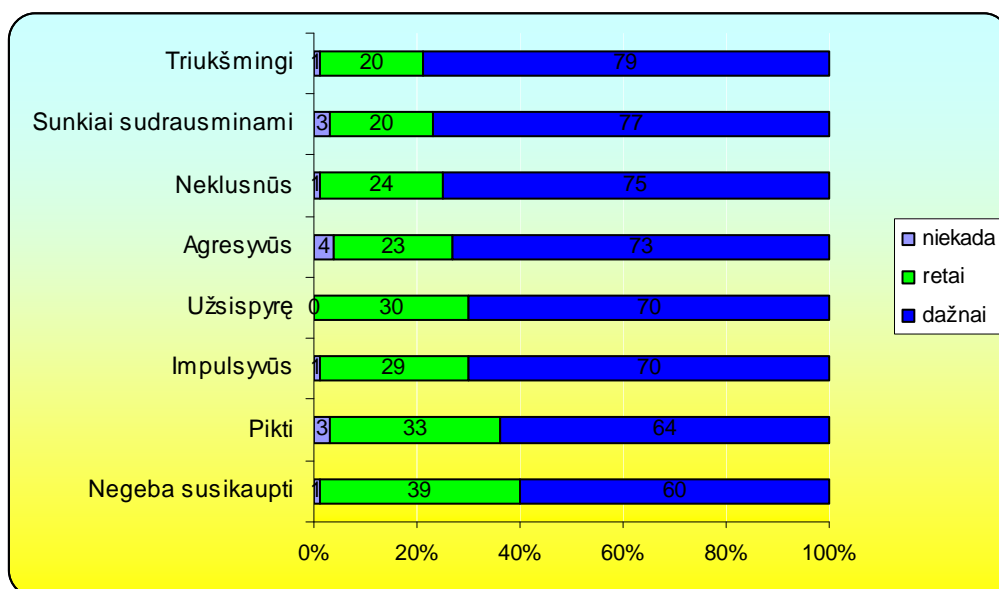
Tyrimo duomenys nesutampa su Geležinienės (2009) atliktu tyrimu, kuris rodo, kad bendrojo lavinimo mokyklų pedagogai kylančias problemas bei konfliktines situacijas

dažniausiai yra linkę spręsti individualiai, minimaliai bendradarbiauja su kolegomis ar kitais ugdymo proceso dalyviais.

Apibendrinant tyrimo rezultatus, galima teigti, kad ikimokyklinių įstaigų pedagogai suvokia būtinybę nuolat tobulėti savo profesinėje veikloje ir ją tobulina, tačiau kartais pasigenda atsakymų į klausimus ugdant emocijų ir elgesio sunkumų turinčius vaikus.

2. 4. Ikimokyklinio amžiaus emocijų ir elgesio sunkumų turintis vaikas: asmenybės savybės ir elgesio bruožai

Siekiant atskleisti, kokios netinkamo elgesio apraiškos yra dažniausios ikimokyklinio amžiaus vaikų tarpe, svarbu atskleisti jų asmenybės savybes, kurias nurodo pedagogai (žr. 3 pav.).

3 pav. Vaiko, turinčio emocijų ir elgesio sunkumų, vaizdinys, %

Trečiame paveiksle pateikti duomenys rodo, kad auklėtojoms daug rūpesčių kelia vaikai, kurie yra triukšmingi (79%), impulsyvūs (70%), negeba susikaupti (60%). Šie požymiai rodo, kad vaikas patiria savireguliacijos sunkumų (Ramauskienė, 2005). Pedagogai nurodo, kad netinkamai besielgiantys vaikai dažnai yra sunkiai sudrausminami (77%), neklusnūs (75%), agresyvūs (73%), užsispyrę (70%), pikti (64%). Paminėti požymiai dažniausiai siejami su agresyvumu (Braslauskienė, Jonutytė, 2005). Kaffemanienė, Tereikienė (2003), tyrinėjusios ART paslaugomis besinaudojančių ikimokyklinio amžiaus vaikų emocijų ir elgesio nukrypimų pobūdį, pasiremdamos tėvų ir ART specialistų apklausos duomenimis, nurodo, kad neklusnumu galima vadinti tik 8% vaikų elgseną, kai tuo tarpu net 40% tėvų mano, kad jų vaikai yra

neklusnūs. Išsamesni duomenys apie netinkamai besielgiančio vaiko asmenybės savybių charakteristikas, pedagogų nuomone, pateikti 5 priede, 4 lentelėje.

Būdingiausi emocijų ir elgesio sunkumų turinčių vaikų elgesio bruožai atskleidžiami 1 lentelėje. „Dažnai“ ir „labai dažnai“ skalių duomenys buvo sumuojami, tai vertinant kaip pedagogų pritarimą nurodytiems teiginiams.

1 lentelė

Emocijų ir elgesio sunkumų turinčių vaikų elgesio bruožai, N ir %

Veiklos požymiai	Niekada		Retai		Dažnai	
	N	%	N	%	N	%
AGRESYVUS ELGESYS						
Dažnai pešasi, provokuoja peštynes	2	2	17	19	73	79
Kartais naikina aplink save esančius daiktus	13	14	38	41	41	45
Žaloja save	35	38	25	27	32	35
DĖMESIO IR SAVIREGULIACIJOS NEPAKANKAMUMAS						
Dažnai atrodo, kad neklauso, kas yra sakoma	2	2	28	30	62	68
Dažnai pereina nuo vienos nebaigtos veiklos prie kitos	2	2	31	34	59	64
Kai pedagogas prašo sunku sėdėti, klausyti ramiai	4	4	31	34	57	62
Lengvai išsiblaško nuo pašalinių garsų, žmonių	2	2	35	38	55	60
BENDRAVIMO SU BENDRAAMŽIAIS SUNKUMAI						
Trukdo žaisti draugams (griauna, atima žaislus)	0	0	13	14	79	86
Dažnai netolerantiškas, kai reikia kuo nors dalintis	3	3	26	28	63	69
Lengvai supyksta dėl smulkmenų	2	2	30	33	60	65
Konfliktinėse situacijose neranda alternatyvių sprendimų	2	2	36	39	54	59
Nesugeba užjausti draugo	5	5	41	45	46	50
BENDRAVIMO SU SUAUGUSIAIS SUNKUMAI						
Susierzinęs neklauso, ką kalba kiti	0	0	30	33	62	67
Dažnai nusiteikęs priešišškai prieš bendraamžius ar suaugusius, nedraugiškas	5	5	29	32	58	63
Visada įsitikinęs savo elgesio teisumu	2	2	33	36	57	62
Nepaklūsta pedagogo prašymams, nurodymams	1	1	38	41	53	58

Teiginiai, apibūdinantys vaikų elgesio bruožus, buvo suskirstyti į keturias kategorijas: *agresyvus elgesys*; *dėmesio ir savireguliacijos nepakankamumas*; *bendravimo su bendraamžiais sunkumai*; *bendravimo su suaugusiais sunkumai*. Apibendrinus tyrimo rezultatus paaiškėjo, kad pedagogai gana vieningai tvirtino, jog vaikams su emocijų ir elgesio sunkumais būdingas *agresyvus* elgesys: toks vaikas dažnai provokuoja peštynes (79%), kartais net elgiasi agresyviai, naikindamas aplink save esančius daiktus (45%) ar net žalodamas save (35%).

Daugiau kaip pusė apklaustųjų nurodo, kad dažnai EES patiriančių vaikų yra būdingas *nepakankamas dėmesys ir savireguliacija*. Pedagogai teigia, kad vaikai dažnai negirdi, kas yra sakoma (68%), todėl jiems yra sunku sėdėti ir klausyti ramiai, kai to prašoma (62%). Auklėtojos tvirtina, kad EES turinčio vaiko dėmesys nėra atrankinis, todėl jam sunku sukaupti dėmesį į vieną veiklą (64%), jis lengvai išsiblaško nuo pašalinių garsų (60%). Kaffemaniėnė, Tereikiėnė (2003), pasiremdamos tėvų ir ART specialistų apklausos duomenimis, nurodo, kad agresyviu elgesiu pasižymi 24%, savireguliacijos sunkumus patiria net 68% vaikų. Tačiau autorės pažymi,

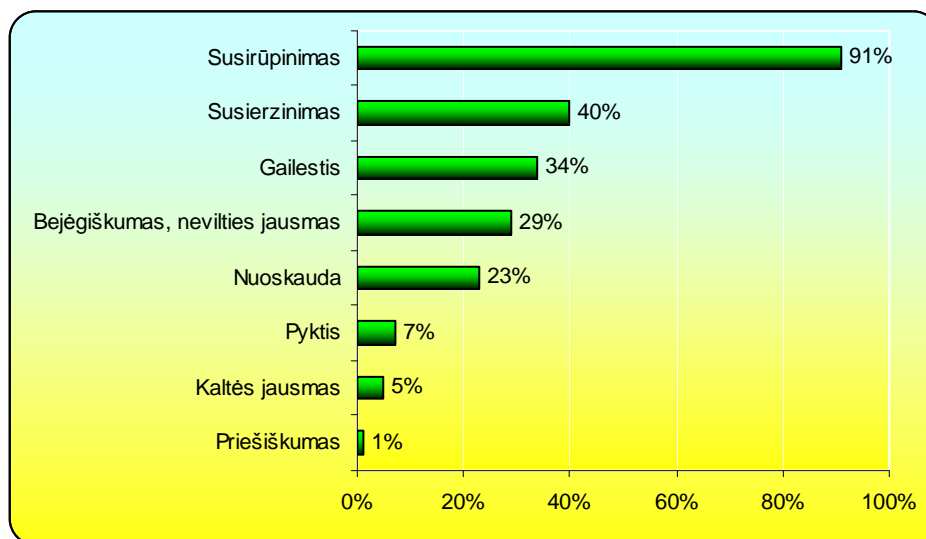
kad ART specialistai nurodo tik 8% agresyvumu pasižyminčių vaikų, tėvai – 16%. Kiti tėvai, apibūdindami vaikų agresyvumą, pažymi, kad vaikai savo agresyvumą reiškia retai arba ne visi iš jų yra linkę jį demonstruoti viešai, todėl jie nemano, kad tai rimta problema.

Dauguma auklėtojų teigia, kad EES turintys vaikai stokoja gebėjimų *bendraudami su bendraamžiais*. Beveik visi pedagogai tvirtina, jog EES turintis vaikas dažnai išprovokuoja konfliktines situacijas, trukdydamas žaisti draugams (86%), vėliau iškilus konfliktui jis negeba rasti alternatyvių sprendimų (59%). Daugiau nei pusė auklėtojų nurodo, kad EES sunkumų turintis vaikas dažnai elgiasi egoistiškai, nedraugiškai (69%) ir nėra empatiškas savo draugų atžvilgiu (50%). *Bendraudamas su suaugusiais*, vaikas dažnai yra nusiteikęs priešiška (63%), todėl dažnai susierzinęs nepaklūsta pedagogo prašymams ar nurodymams (67%), nes yra įsitikinęs savo elgesio teisumu (62%). Kaffemanienės, Tereikienės (2003) apklausos duomenimis, 28% tėvų mano, kad jų vaikas nenori bendrauti, bet, ART specialistai teigia, kad didesnė dalis vaikų (32%) tiesiog nemoka bendrauti. Pasiremdamos tyrimo rezultatais, tyrėjos tvirtina, kad vaikų nemokėjimas bendrauti lemia nenorą bendrauti. Autorių nuomone, vaikų elgesio sunkumus gali lemti netinkamas tarpusavio bendravimas su artimaisiais.

Daugiau nei pusės pedagogų patirtis rodo, kad emocijų ir elgesio sunkumų turintys vaikai dažnai nesugeba kontroliuoti savo emocijų bei išreikšti jų socialiai priimtina forma, kuri reiškiasi bloga asmens savikontrolė, chaotiška, netolygia veikla, dėmesio stoka, jiems sunkiai sekasi palaikyti tarpasmeninius santykius su suaugusiais ir bendraamžiais. Daugelis autorių (Ališauskienė, Mikalajūnienė, Čegyte, 2007; Braslauskienė, Jonutytė, 2005; Herm, 2004) mano, kad vaikų netinkamas elgesys dažniausiai yra adekvati reakcija į priešiška, nepalankią aplinką. Teigiama, kad vaiko emocinei raidai didelę įtaką turi auklėjimo stilius, lemiantis auklėtojo ir auklėtinio tarpusavio santykius, vaiko elgesio ypatumus bei vertybių sistemą. Išsamesni duomenys su teiginių reitingų lentelėmis ir EES turinčių vaikų elgesio raiškos charakteristikos pateikiamos atskirose skalėse 6 priede, 5 lentelėje.

Apibendrinant tyrimo duomenis, galima daryti prielaidą, kad pedagogų nurodyti būdingiausi EES turinčiam vaikui emocijų ir elgesio nukrypimai pasireiškia nuolat ir įvairiose situacijose. Todėl tai galima laikyti signalu, kad vaikas turi psichologinių, socialinių, adaptacijos problemų ir kad jo gyvenime esama neigiamų situacijų, į kurias reaguoja negatyviai.

Kaip jau buvo minėta ankstesniame skyriuje, pedagogo savijauta grupėje paprastai veikia ugdymo stilių, lemia santykius su ugdytiniais, vadinasi, ir pastarųjų savijautą. Todėl aktualu ištirti pačių pedagogų emocines reakcijas ir savijautą, kai tenka ugdyti EES turinčius vaikus. Pedagogams pateiktas klausimas: „Kokias emocijas Jums sukelia vaikai, kurie netinkamai elgiasi?“. Atsakydamos į šį klausimą, auklėtojos galėjo pasirinkti kelis atsakymų variantus (žr. 4 pav.).

4 pav. Auklėtojų emocinė būseną, dirbant su EES turinčiais vaikais, %

Nepageidaujamo vaikų elgesio valdymas grupėje reikalauja ne tik pedagoginio išmanymo, bet ir nuolatinio lankstumo ir kompetencijos priimant profesinius sprendimus. Galima daryti prielaidą, jog auklėtojos nežino, kaip reikia ugdyti EES turinčius vaikus, todėl dauguma jų yra susirūpinusios (91%), trečdalis (29%) patiria bejėgiškumo, nevirties jausmą ir tarsi „ligoniams“ jaučia gailestį EES turintiems vaikams (34%). Kai kurie pedagogai (5%) dėl to jaučiasi kalti, išgyvena nuoskaudą (23%). Beveik pusei auklėtojų trūksta emocinio stabilumo, jaučiamas susierzinimas (40%), kartais net pyktis (7 %) ar priešiškumas (1%) neįprasto elgesio vaikams. Gali būti, kad būtent tokia pedagogų patiriama emocinė įtampa trukdo nuoširdžiai bendrauti su vaiku ir tokiu būdu yra skatinamas, sustiprinamas jo netinkamas elgesys. Akivaizdus specialistų pagalbos poreikis pedagogams.

Apibendrinant tyrimų duomenis, galima teigti, kad yra aktualus specialistų pagalbos poreikis ne tik EES turintiems vaikams, bet ir patiems pedagogams.

2. 5. Pedagogų požiūris į emocijų ir elgesio sunkumų turinčius vaikus

Remiantis nuostata, kad pedagogo požiūris į vaiką ir konstruojamos sąveikos su juo turi įtakos elgesio ir emocijų raiškai (Civinskas, Levickaitė, Tamutienė, 2006), siekta atskleisti, koks pedagogų požiūris į EES turinčius vaikus kasdienėje veikloje. Analizuojant, ką auklėtojos sako ir ką daro ugdydamos EES turintį vaiką, buvo išskirtos trys kategorijos: *vaiko priėmimas*, *vaiko atstūmimas ir netinkamo elgesio ignoravimas*. „Dažnai“ ir „labai dažnai“ skalių duomenys buvo sumuojami, tai vertinant kaip pedagogų pritarimą nurodytiems teiginiams. Duomenys apie pedagogų požiūrį į EES turinčius vaikus pateikti 2 ir 3 lentelėse.

Pozityvus pedagogų požiūris į EES turinčius vaikus, N ir %

Teiginiai pagal požymius	Niekada		Retai		Dažnai	
	N	%	N	%	N	%
VAIKO PRIĖMIMAS						
Priima vaiką tokį, koks jis yra	1	1	5	5	86	94
Neatstumia, kai vaikas nori bendrauti, pasidalyti savo išgyvenimais	17	19	2	2	73	79

Tyrimo duomenys rodo, kad beveik visi pedagogai pripažįsta vaiko individualybę (94%), konstruoja emociškai artimą ryšį su vaiku skirdami laiko individualiam bendravimui, suteikdami jam saugumo jausmą (79%).

Dalis tų pačių pedagogų dažnai arba retai patiria prieštarą tarp pozityvaus ir negatyvaus požiūrio į EES turintį vaiką. Kai kuriems pedagogams vis dar sunkiai pavyksta keisti savo požiūrį į vaiką, kurio elgesys yra ne toks, kokio iš jo tikisi (žr. 3 lentelę).

Negatyvus pedagogų požiūris į EES turinčius vaikus, N ir %

Teiginiai pagal požymius	Niekada		Retai		Dažnai	
	N	%	N	%	N	%
VAIKO ATSTUMIMAS						
Sako „Tu niekam tikęs“, „Tu toks verksnys, koks iš tavęs vyras bus“.	80	87	10	11	2	2
Sako „Tu esi blogas arba tingus“.	85	92	6	7	1	1
Sako „Aš blogų vaikų nemyliu“.	85	92	6	7	1	1
Sako „Tavęs niekada nepriims į mokyklą“.	74	81	15	16	3	3
NETINKAMO ELGESIO IGNORAVIMAS						
Nereaguoja, kai vaikas savo agresyvumu reikalauja dėmesio	18	20	46	50	28	30
Nekreipia dėmesio į nepriimtina vaiko elgesį	35	38	46	50	11	12

3 lentelėje pateikti tyrimo rezultatai rodo, kad kai kurių pedagogų požiūris į EES turintį vaiką yra orientuotas į socialinę atskirtį konstruojančias sąveikas. Kartais, bendraudamos su vaiku, auklėtojos tiesiog jį *atstumia* sakydamos „Aš blogų vaikų nemyliu“, „Tu toks verksnys, koks iš tavęs vyras bus“ (7%), „Tu niekam tikęs“ (11%), „Tavęs niekada nepriims į mokyklą“ (16%). Tyrimo rezultatai atskleidė, kad kai kurie pedagogai konstruoja sąveikas su vaiku pasitelkdami išankstinį nusistatymą prieš vaiką, gąsdinimą, vaiko žeminimą, akcentuojant jo trūkumus bei etiketizavimą „Tu esi blogas...“. Reikia neužmiršti, kad grupėje dažniausiai yra apie 20 vaikų ir visa tai daroma yra jų akivaizdoje. Tokiu būdu pats pedagogas sukuria sąlygas EES turinčiam vaikui įgyti „atstumtojo“ statusą. O tai gali lemti priešiško jausmų ir veiksmų atsiradimą ne tik suaugusiųjų, bet ir bendraamžių atžvilgiu.

Visgi išryškėjo, kad dauguma pedagogų (85%) bendraudami neatstumia netinkamai besielgiančio vaiko.

Vaiko netinkamo elgesio *ignoravimo kategorijoje* atskleista, kad pusė (50%) auklėtojų kartais menkai skiria dėmesio vaikui arba dažnai net nereaguoja į agresyvų jo elgesį (30%). Galima daryti prielaidą, kad netinkamo elgesio ignoravimas - viena iš auklėtojų naudojamų strategijų, kuria siekiama sužadinti vaiko norą geriau elgtis. Žukauskienė (2001) teigia, kad pastaruoju metu vis labiau aiškėja, kad toks bendravimo būdas rodo vaikui, jog nieko blogo, kad jis netinkamai elgiasi, ir iš tiesų ne šalina, o skatina socialiai nepriimtino elgesio apraiškas. Todėl šiuo atveju laikytina, kad pedagogai šią strategiją naudoja netinkamai.

Tyrimo duomenys rodo, kad pusė pedagogų kartais prieštaringai vertina EES turinčius vaikus: nuo vaiko priėmimo ir pozityvią sąveiką kuriančio iki ignoravimo ir negatyvią sąveiką skatinančio. Geležinienės (2009) atlikti tyrimai atskleidė, kad bendrojo lavinimo mokyklų pedagogai EES turinčius mokinius vertina negatyviau nei ikimokyklinių įstaigų pedagogai. Geležinienė (2009, p. 90) teigia, kad „emocijų ir elgesio sunkumų turintis mokinys dažnai patenka į segregacines situacijas, inicijuotas ugdančių mokytojų ar jų kolegų, „normalių“ vaikų“....

2. 6. Pedagogų naudojamos elgesio valdymo strategijos

Siekiant identifikuoti, kokias sąveikos su vaikais formas, bendravimo ir elgesio paveikimo būdus bei strategijas naudoja auklėtojos ugdydamos EES turinčius vaikus, buvo atliktas kryptingas teiginių grupavimas pagal loginį ryšį. Teiginiai buvo suskirstyti į pozityvių ir negatyvių konstruojamų sąveikų grupes. Pozityvios sąveikos grupei buvo išskirtos penkios kategorijos: *pozityvus skatinimas; taisyklių kūrimas ir skatinimas jų laikytis; įtikinėjimas; pagalba atpažįstant emocijas; socialiai vertingų santykių su bendraamžiais skatinimas* (žr. 4 lentelę). Negatyvios sąveikos su vaiku grupei buvo išskirtos keturios kategorijos: *netinkamo elgesio pastiprinimas; skatinimas analizuoti savo elgesį; vaiko gėdinimas; valdingumo demonstravimas* (žr. 5 lentelę). „Dažnai“ ir „labai dažnai“ skalių duomenys buvo sumuojami, tai vertinant kaip pedagogų pritarimą nurodytiems teiginiams.

Elgesio valdymo strategijos konstruojant pozityvią sąveiką, N ir%

Teiginiai pagal požymius	Niekada		Retai		Dažnai	
	N	%	N	%	N	%
POZITYVUS SKATINIMAS						
Visada stengiasi pastebėti, kada vaikas elgiasi gerai, pasidžiaugia	0	0	0	0	92	100
Pagiria, paglosto tuoj pat, kai vaikas gerai elgiasi	1	1	0	0	91	99
Parodo vaikui kaip tuo momentu vertina jo elgesį žvilgsniu, šypsena	0	0	2	2	90	98
Jei vaikas negirdi, prieina arčiau ir žiūrėdamas tiesiai jam į akis pakartoja prašymą	0	0	5	5	87	95
Susitaria, kai vaikas pabaigs pradėtą darbėlį, tuomet galės eiti žaisti savo mėgiamą žaidimą.	0	0	5	5	87	95
Sako „Aš tikiu, kad su draugais visada elgsies ir kalbės pagarbiai“.	1	1	18	20	73	79
Sako „Jei tu gerai elgsies gausi saldainį“.	42	46	45	49	5	5
TAISYKLIŲ KŪRIMAS IR SKATINIMAS JŲ LAIKYTIS						
Nustato konkrečias taisykles, kurios privalomos visiems grupės vaikams	1	1	5	5	86	94
Tinkamam elgesiui skatinti naudoja taškų ar +/- sistemą	31	34	29	31	32	35
Sako „Šaukti galima, o muštis – ne“.	44	48	29	31	19	21
ĮTIKINĖJIMAS						
Stengiasi pamokyti, išaiškinti, kokios bus vieno ar kito poelgio pasekmės	0	0	4	4	88	96
Parodo ir skatina savo jausmus išreikšti žodžiais, pav., „Aš pradėdu pykti“.	6	6	32	35	54	59
PAGALBA ATPAŽIŠTANT JAUSMUS						
Kalba su vaiku apie pyktį, aptaria situacijas, kurios jam kyla	2	2	4	4	86	94
Kai vaikas tampa nekontroliuojamas, pasiūlo atskirą kampelį, kuriame yra čiužinys, pagalvė ir kt.	3	3	29	32	60	65
SOCIALIAI VERTINGŲ SANTYKIŲ SU BENDRAAMŽIAIS SKATINIMAS						
Skatina konfliktus spręsti taikiai, pav., „Pasidalink žaislu su draugu ir žaiskite drauge“.	0	0	0	0	92	100
Skatina, iškilus konfliktui, kreiptis į suaugusiuosius	1	1	1	1	90	98

Visos auklėtojos, *pozityviai skatindamos* vaiką, visada stengiasi pastebėti gerą jo elgesį, kartu pasidžiaugia (100%), beveik visos pagiria, paglosto (99%) ar vertina pozityvia veido išraiška (98%). Daniels, Stafford (2000, p. 162) teigimu, neverbalinė komunikacija bei artima distancija tarp suaugusiojo ir vaiko „gali būti veiksmingesni negu postringavimas garsiai prieš visą grupę“. Jei vaikas negirdi, dauguma pedagogų savo prašymą pakartoja, palaikydami akių kontaktą (95%), kuris, Žukauskienės (2001) teigimu, sustiprina paliepimą ar prašymą. Didžioji dalis auklėtojų skatina vaikus pasitikėti savo jėgomis, sakydamos pasitikėjimą skatinančius žodžius „Aš tikiu...“ (79%). Nevengiama naudoti skatinimo formų, kurios yra aptariamoms su vaiku ir priimamos abipusiu susitarimu (95%). Žukauskienė (2001) pažymi, kad toks elgesio keitimo būdas yra labai efektyvus su ikimokyklinio amžiaus vaikais.

Kuriant taisykles ir skatinant jų laikytis, pastebėta, kad pedagogai gana vieningai pritaria (94%) taisyklių kūrimui, kurios būtų privalomos visiems grupės vaikams (94%). Tačiau ne visos auklėtojos (35%) skatina tų taisyklių laikytis.

Tyrimo rezultatai rodo, kad naudojamos *įtikinėjimo* strategiją, dauguma auklėtojų (96%) pratina vaikus suprasti ir pastebėti pasekmes, įtikindamos, kad jas gali sukelti netinkamas vaiko elgesys. Tačiau, kad emocijas, kurias jaučia vaikas, galima išreikšti žodžiais stengiasi įtikinti tik apie pusę auklėtojų (59%).

Kad galėtų vaikas išreikšti savo emocijas priimtinais būdais, pirmiausia vaikas turi pažinti savo pyktį bei išmokti jį kontroliuoti pozityviu būdu (Braslauskienė, Jonutytė, 2005). Todėl didžioji dauguma pedagogų naudoja *pagalbos atpažįstant emocijas* strategijas. Beveik visos auklėtojos (94%), individualių pokalbių metu, padeda įsisąmoninti vaikui savo neigiamas emocijas, skatina pripažinti, kad jos yra. Kiek mažiau pedagogų (65%) stengiasi įpratinti vaikus atpažinti savo emocinių reakcijų požymius ir parodyti, kad kilusius jausmus galima išreikšti pozityviu būdu. Tyrimas atskleidė, kad auklėtojos labiau linkusios taikyti individualius pokalbius, nei stengiasi parodyti, pamokyti ir skatinti vaiką naudoti alternatyvius socialiai priimtino elgesio būdus. Tai patvirtina ir aukščiau išanalizuoti tyrimo duomenys.

Auklėtojos, nurodydamos, kad *skatina socialiai vertingus santykius su bendraamžiais*, vieningai tvirtina (100%), jog pratina vaiką susidraugauti su kitais grupės vaikais tarpininkaudamos. Dauguma apklaustųjų (98%) skatina kreiptis pagalbos į auklėtoją, kai vaikams nepavyksta taikiai išspręsti konflikto.

Nors dauguma pedagogų konstruoja pozityvią sąveiką, naudodami strategijas su EES turinčiais vaikais, orientuotas į vaiko pozityvaus elgesio palaikymą, dalis jų savo darbe neatsisako ir negatyvių vaiko atžvilgiu elgesio valdymo strategijų (žr. 5 lentelę).

5 lentelė

Elgesio valdymo strategijos konstruojant negatyvią sąveiką, N ir %

Teiginiai pagal požymius	Niekada		Retai		Dažnai	
	N	%	N	%	N	%
NETINKAMO ELGESIO PASTIPRINIMAS						
Sako „Tikiuosi, jog tu pasimokei, kad šie daiktai pavojingi ir gali rimtai tave sužaloti“.	5	5	13	14	74	81
Nusišypso ir liepia vaikui liautis taip elgtis	13	14	17	19	62	67
Sako „Tu ir vėl elgiesi įžūliai“.	53	58	23	25	16	17
Sako „Paimk žaislą ir užlipk, nereikės laužyti“.	78	85	6	6	8	9
Sako „Pirmyn, pirmyn, norėčiau dar kartą tai pamatyti“.	68	74	19	21	5	5
SKATINIMAS ANALIZUOTI SAVO ELGESĮ						
Skatina aptarti netinkamo elgesio priežastis	3	3	6	7	83	90
Visada klausia „Kodėl taip blogai elgiesi?“.	6	6	18	20	68	74
Sako „Prieš ką nors darydamas, pirma pagalvok“.	7	8	22	24	63	68
Sako „Tu turi norėti išmokti gražiai elgtis“.	15	16	26	28	51	56
Klausia „Kodėl taip pasielgei?“ arba „Kiek kartų tai turėsiu“	13	14	39	42	40	44

kartoti?“, „Kodėl pešatės?“.						
Sako „Pasakyk man tiesą. Nė vienas vaikas man nemeluoja. Pasakyk man, ką tu padarei“.	48	52	34	37	10	11
VAIKO GĖDINIMAS						
Klausia „Negi tu nesigaili dėl to ką padarei? Regis, tau visai nerūpi“.	18	20	42	45	32	35
Sako „Jei tik tu pažiūrėtum į savo elgesį“...	38	41	28	30	26	29
Sako „Bent kartą gyvenime pasistenk pasielgti gražiai“.	37	40	37	40	18	20
Sako „Jei tu mane gerbtum, taip nesielgtum“.	65	71	23	25	4	4
VALDINGUMO DEMONSTRAVIMAS						
Už netinkamą elgesį baudžia (sodina ant kėdutės ir kt.)	15	16	64	70	13	14
Sako „Žiūrėk, kad daugiau tavęs nenutverčiau taip darančio“.	59	64	24	26	9	10
Sako „Daugiau taip nedaryk, kitaip sėdėsi ant kėdutės“.	42	46	45	49	5	5
Sako „Aš tau parodysiu, tu pats prisiprašei būti nubaustas“.	78	85	12	13	2	2
Sako „Daryk ką tau sakau, nes aš tai sakau“.	77	84	14	15	1	1

Netinkamo elgesio pastiprinimo kategorijoje išryškėja prieštaringos, nesuderinamos pedagogų naudojamos elgesio valdymo strategijos, ugdant EES turinčius vaikus. Didžioji dalis respondentų (81%) dažnai skatina vaikus mokytis iš savo neigiamos patirties. Anot Žukauskienės (2001), bendraudamas tokiu būdu pedagogas tarsi sako, kad vaikas ir toliau gali netinkamai elgtis, tačiau jis turi iš to pasimokyti ir taip nebesielgti ateityje. Dauguma auklėtojų (67%) vaiko netinkamą elgesį palydi šypsena, tarsi pritardamos tokiam jo elgesiui. Kai kurie pedagogai (17%) įvardija akivaizdų vaiko elgesį, tarsi jis nesuprastų, ką daro. Žukauskienė (2001) teigia, kad vaikui svarbu pasakyti, ką jis turėtų daryti, o ne tai, ką jis daro. Dalis auklėtojų (9%) skatina pakartoti netinkamą poelgį taip, kaip jo prašoma. Mažiau nei trečdalis (21%) apklaustųjų neliepia vaikui taip nebesielgti, o reikalauja, kad vaikas pasielgtų tam tikru būdu, tarsi patys pamokydami naujų netinkamo elgesio būdų (21%). Taigi, šalia pozityvaus elgesio palaikymo auklėtojos skatina ir netinkamo elgesio pasikartojimą, akcentuodamos netoleruotiną elgesį.

Pastebėta, kad beveik visi pedagogai vienokiu ar kitokiu būdu *skatina vaikus analizuoti savo elgesį*. Dauguma pedagogų (90%) siekia, kad vaikas aiškintų jiems, kodėl jis netinkamai elgiasi. Gal jie mano, kad aptarus netinkamo elgesio priežastis, staiga pasikeis vaiko elgesys. Žukauskienės (2001) teigimu, neverta su vaiku aiškintis, kokios yra netinkamo elgesio priežastys, nes vaikas paprastai savo elgesiui paaiškinti pateikia įprastus tipiškus pasiteisinimus, kurie neturi jokios prasmės, o tai problemos neišsprendžia. Ališauskas (2002, p. 58) pabrėžia, kad pedagogas turėtų padėti vaikui suprasti elgesio, bendravimo sunkumų priežastis, „mokyti pažinti savo ypatumus, padėti sau“, mokyti racionalių elgesio sunkumų įveikimo būdų. Geležinienė (2009) akcentuoja, kad pedagogo veiklos veiksmingumas yra grįstas pageidaujamo elgesio su vaiku analizavimu ir aptarimu, vaiko individualumo ir unikalumo akcentavimu. Tik tuomet, „kai suaugusysis pasieks, kad vaikas tinkamai elgtųsi, jis galės kalbėti apie pozityvius, prasmingus dalykus“ (Žukauskienė, 2001, p.27). Daugiau nei pusė auklėtojų (68%) dažnai

skatina vaiką nuolat galvoti apie netinkamą poelgį prieš taip elgiantis, tarsi suteikdami dar daugiau kūrybinės fantazijos tam poelgiui įgyvendinti. Vaikas supranta, kad netinkamas elgesys yra visai priimtinas, jeigu prieš netinkamai pasielgiant jis du kartus pagalvojo (Žukauskienė, 2001). Pusė pedagogų (56%) dažnai sako vaikui „Tu turi norėti išmokti gražiai elgtis“. O jei vaiko motyvai pasikeisti yra neigiami? Žukauskienė (2001) nepritaria daugelio pedagogų įsitikinimams, kad reikia vaikui sukelti norą, ko nors pasiekti ar išmokti dar prieš pradėdant ko nors mokytį. Autorės teigimu, kai vaikas įgyja tam tikrų žinių ir įgūdžių, pamato žinių pritaikymo galimybes, tada jo susidomėjimas išauga ir formuojasi teigiami motyvai pasikeisti. Aukščiau išanalizuoti duomenys rodo, kad beveik visi pedagogai naudoja netinkamo elgesio pastiprinimus, todėl nerealu tikėtis, kad tai pakels vaiko motyvaciją pasikeisti.

Nemažai auklėtojų bando pakeisti vaiko elgesį *gėdinimu*, kaltę dėl nepageidaujamo elgesio prinesdami vaikui ir tokiu būdu mažindami jo savivertės jausmą (Žukauskienė, 2001). Daugiau nei trečdalis pedagogų (35%) reikalauja, kad vaikas gailėtųsi dėl savo netinkamo elgesio, kad vaikas pažvelgtų į savo elgesį kaip į problemą ir jaustų atsakomybę, kaltę ar susirūpinimą už savo poelgius (29%), kad suvoktų, jog tokiu savo elgesiu jis rodo nepagarbą auklėtojui (4%). Kai kurios auklėtojos (20%) siūlo vaikui pabandyti „gražiai pasielgti“, tarsi parodydamos vaikui, jog jis nepajėgė, nesugebėjo tinkamai pasielgti.

Tyrimo rezultatai rodo, kad kai kurie ikimokyklinių įstaigų pedagogai dažnai ugdymo procese pabrėžia savo asmeninio autoriteto galią, *demonstruodami valdingumą* prieš vaikus. Žukauskienė (2001) pabrėžia, kad suaugusieji, naudodami bausmes įdiegia vaikui baimės ir menkavertiškumo jausmą, žemą savęs vertinimą, keršto troškimą. Nors ir retai, tačiau dauguma pedagogų savo darbe naudoja drausminančias priemones, taiko bausmes, sodindami ant kėdutės (70%) ar gąsdindami vaikus būti nubaustais (49%), įsakinėja (15%), tarsi demonstruodami jėgos skirtumą. Toks pedagogo bendravimas su vaiku akivaizdžiai skatina vaiko nesaugumo jausmą.

Analizuojami duomenys rodo, kad ikimokyklinių įstaigų pedagogai vis dar taiko netoleruotinus šiuolaikinėse ugdymo institucijose bendravimo būdus su EES turinčiu vaiku. Žinant, kad dauguma tyrime dalyvavusių pedagogų yra vidutinio amžiaus ir vyresni (žr. 2 priedą, 1 lentelę), tikėtina, kad augę autokratinėje visuomenėje, jie vaikus auklėja taip, kaip buvo auklėjami patys. Nežiūrint to, kad auklėtojų pedagoginė patirtis gana didelė (žr. 1 pav.), gali būti, jog pedagogai išgyvena didelę vidinę sumaištį, kai vaikus turi ugdyti taip, kaip nebuvo ugdomi patys. Gali būti, kad tokias pedagogų konstruojamas sąveikas lemia negatyvi emocinė savijauta, dirbant su EES turinčiu vaiku, kuri sukelia susierzinimą, pyktį ar priešišumą tam vaikui (žr. 4 pav.). Arba žinant, kad ikimokyklinėse įstaigose trūksta specialistų, kurie teiktų rekomendacijas, kaip ugdyti EES turinčius vaikus, pedagogai dirba taip, kaip jiems atrodo teisinga.

2.7. Pedagogų organizuojamos veiklos netinkamam elgesiui keisti

Remiantis požiūriu, kad ugdymo procese pedagogai turėtų vaikams organizuoti tokias veiklas, kurios skatintų netinkamą elgesį išlieti pozityviu būdu, taikyti aktyviusius, netradicinius būdus (Caughlin ir kt., 1997; Braslauskienė, Jonutyte, 2005; Porter, 2003; Staerfeldt, Mathiasen, 1999) siekta atskleisti, kokias veiklas organizuoja ikimokyklinių įstaigų pedagogai (žr. 6 lentelę). „Dažnai“ ir „labai dažnai“ skalių duomenys buvo sumuojami, tai vertinant kaip pedagogų pritarimą nurodytiems teiginiams.

6 lentelė

Pedagogų organizuojama veikla netinkamo elgesio mažinimui, %

Veikla pagal požymius	Niekada		Retai		Dažnai	
	N	%	N	%	N	%
KŪRYBINĖ VEIKLA						
Ramios muzikos fone pasakoja ką nors ramaus, malonaus arba pasiūlo tai padaryti vaikams	1	1	5	5	86	94
Stengiasi įtraukti į dailės veiklą (tapymas pirštais, plastilino minkymas, popieriaus glamžymas, dažų liejimas ir kt.)	0	0	11	12	81	88
Organizuoja vaidinimus, sudaro vaidybinės situacijas, kuriose vaikas atitinkamu vaidmeniu gali išreikšti tai, ką jaučia	4	4	16	18	72	78
Skambant muzikai skatina judesiais reikšti, pav., paukščio skridimą	4	4	16	18	72	78
Pasiūlo burbulų pūtimą, laivelių plukdymą	13	14	40	44	39	42
FIZINĖ VEIKLA						
Skatina išlieti pyktį mankštinantis, bėgiojant, važiuojant dviračiu	7	7	21	23	64	70
Ragina savo išliūtį nupiešti popieriuje tol, kol pyktis atslūgs	13	14	43	47	36	39
Pasiūlo kalti, kaukšėti, boksuoti pagalvę, plėšyti netinkamą popierių	25	27	35	38	32	35
Pataria vaikui pačiam sau išsakyti piktas mintis, šaukti atskirame kambaryje	27	29	38	42	27	29
DRAUSMINANTI VEIKLA						
Atskiria agresyviai nusiteikusį vaiką nuo grupės	14	16	51	55	27	29
Uždraudžia žaidybines veiklas netinkamai besielgiančiam	17	19	50	54	25	27
Kai vaikas blogai elgiasi, neleidžia užsiimti mėgstama veikla	27	29	41	45	24	26
AKTYVINANTI VEIKLA						
Stengiasi, kad vaikai nuolat būtų užimti	0	0	0	0	92	100
Dažniau organizuoja žaidimus, kuriuose dalyvautų visa grupė	2	2	1	1	89	97
Įtraukia į žaidimus, skirtus bendravimui poroje	2	2	10	11	80	87
Stengiasi dažnai organizuoti lietuvių liaudies žaidimus	1	1	16	17	75	82

Dauguma auklėtojų stengiasi organizuoti vaikams *kūrybinę veiklą*, kurios metu negatyvi vaiko energija virstų kūrybiniu džiaugsmu. Pedagogai siūlo vaikams atsipalaiduoti ramios muzikos fone bei pasiklausyti malonių pedagogo ar draugų pasakojimų (94%) arba muzikai skambant atlikti įvairius judesius (78%). Pedagogai dažnai organizuoja įvairią dailės veiklą (88%), kai kurie - žaidimus su vandeniu (42%). Daugiau nei pusė pedagogų taiko alternatyvų būdą, kuriuo vaikas galėtų išreikšti tai, ką jaučia žodžiais, galėtų giliau pažinti save, organizuodami kryptingus vaidinimus (78%).

Kiek rečiau auklėtojos organizuoja **fizinę veiklą**. Dažniausiai pedagogai (70%) vaikams pasiūlo judrią veiklą. Mažiau nei pusė respondentų pasiūlo vaikams būdus, kurie skatintų spontanišką vaiko judėjimą atskiroje erdvėje (29%). Trečdalis (39%) auklėtojų skatina vaikus išlieti pyktį ant negyvų daiktų.

Trečdalis pedagogų dažnai taiko **drausminančias priemones**, kontroliuodami vaiką: atskiria netinkamai besielgiantį vaiką nuo grupės (29%), uždraudžia žaidimus (27%), neleidžia užsiimti mėgstama veikla (26%). Tyrimo duomenys rodo, kad drausminančias priemones nors ir retai, bet dar taiko daugiau nei pusė auklėtojų.

Visos auklėtojos (100%) tvirtina, kad nuolat vaikams organizuoja **aktyvinančią veiklą**, kuri skatina socialinę sąveiką. Beveik visos vieningai nurodo, kad dažnai skatina bendrą grupės veiklą (97%), organizuoja ratelius (82%), kuriuose aktyviai dalyvautų, pasijustų grupės nariu ir EES turintis vaikas, jos stengiasi įtraukti į veiklą, skatinančią susidraugauti (87%).

Pedagogų organizuojamų veiklų netinkamo elgesio mažinimui analizė rodo, kad dažniau auklėtojos renkasi ir taiko netradicines veiklas, skatinančias vaikus netinkamą elgesį išreikšti pozityviu būdu. Organizuojamos aktyvinančios veiklos, kurių metu suteikiama vaikams galimybė užmegzti ir palaikyti pozityvius santykius su bendraamžiais. Tačiau drausminančių priemonių ikimokyklinių įstaigų pedagogai taip pat dar neatsisako.

- *Išanalizavus auklėtojų konstruojamas sąveikas bei organizuojamas veiklas, ugdant EES turinčius vaikus, atskleistas nesuderinamumas: pedagogai konstruoja sąveikas nuo į įgalinimą orientuotas, sąveiką ir pozityvų elgesį konstruojančias iki netinkamą elgesį konstruojančias. Išryškėjo tendencija, kad auklėtojos savo darbe taiko tarpusavyje mažai derančias elgesio valdymo strategijas: nuo pozityvaus elgesio palaikymo, skatinimo ir pastiprinimo iki netinkamo elgesio pastiprinimo, akcentuojant vaiko netinkamą elgesį; nuo taisyklių kūrimo, padedant suprasti ir atpažinti pageidaujamo bei nepageidaujamo elgesio sampratą įtikinėjimu, savikontrolės formavimu iki skatinimo analizuoti savo elgesį, nuolat verčiant vaiką galvoti apie netinkamą elgesį; nuo socialiai vertingų santykių skatinimo su bendraamžiais iki gėdinimo ir asmeninio autoriteto ir galios demonstravimo, mažinant vaiko savivertę, saugumą. Auklėtojos organizuoja kūrybinę, fizinę, aktyvinančią veiklą vaiko netinkamo elgesio keitimui, tačiau kartais neatsisako ir drausminančios veiklos. Galima daryti prielaidą, kad vaikas, kuris didžiąją dienos dalį praleidžia ugdymo įstaigoje, ugdymo proceso metu susiduria su mažai derančiomis auklėtojų veiklomis. Tokių netinkamų ugdymo strategijų naudojimą galima vertinti vienareikšmiškai: pedagogams tiesiog trūksta žinių, kaip ugdyti emocijų ir elgesio sunkumų turinčius vaikus.*

Išvados

1. Elgesio valdymo ir strategijų sampratos bei taikymo galimybių, ugdant emocijų ir elgesio sunkumų turinčius vaikus, teorinių prielaidų analizė atskleidė, kad dažnai vaiko nepageidaujamo elgesio reakcijas gali paskatinti arba visiškai pašalinti pedagogų konstruojamos elgesio valdymo strategijos, kurios remiasi įvairiomis pedagoginėmis priemonėmis. Siekiant padidinti emocijų ir elgesio sunkumų turinčių vaikų ugdymo(si) veiksmingumą, aktualizuojamas įtraukimo, partnerystės, įgalinimo metodologijos diegimas ugdymo įstaigose, kas auklėtojams turėtų tapti kasdienės veiklos orientyru. Pedagogo veiklos veiksmingumas grindžiamas pedagogo veikla, orientuota į asmeninį tobulėjimą, keičiant savo veiklą, socialines nuostatas į emocijų ir elgesio sunkumų turintį vaiką, į vaiko pozityvaus elgesio palaikymą ugdymo proceso metu: *pozityvaus elgesio palaikymu, skatinimu ir pastiprinimu, vaiko kompetencijų, bet ne silpnųjų ir trūkumų akcentavimu, sąveikų vienu su kitais aktyvinimu, vaiko savistabos, savianalizės veiklų organizavimu, kurios skatintų tobulinti vaiko savikontrolės gebėjimus.*

2. Išanalizavus ikimokyklinio amžiaus emocijų ir elgesio sunkumų turinčių vaikų poreikių vertinimo ir tenkinimo situaciją Lietuvos ikimokyklinėse įstaigose, pastebėta, kad formaliai (įstatymai) yra sukurta tinkama specialiųjų ugdymo(si) poreikių tenkinimo sistema, orientuota į ugdymo įstaigos „visiems“ metodologiją, kuri sudaro formaliąsias sąlygas teikti pagalbą vaikams ir jų pedagogams. Tačiau emocijų ir elgesio sunkumų turinčių vaikų ugdymo statistinių rodiklių analizė rodo, kad ši sistema bendrojo lavinimo mokyklose veikia nepakankamai, o ikimokyklinėse įstaigose ji apskritai neveikia, nes trūksta šioje srityje kompetentingų specialistų. Pastebėta, kad mokyklinio amžiaus emocijų ir elgesio sunkumų turintiems vaikams yra skiriamas minimalus dėmesys, o ikimokyklinio amžiaus vaikams – apskritai neskiriamas. Taigi, ikimokyklinės įstaigos tarsi nesvarbios, jos kol kas paliekamos nuošalyje.

3. Empirinio tyrimo duomenys rodo, kad pedagogai emocijų ir elgesio sunkumų turinčių vaikų problemas apibūdina įvairiai: bendravimo problemos, neklusnumas, agresyvumas, savireguliacijos sunkumai. Tyrimu atskleista, kad dauguma auklėtojų, ugdydamos emocijų ir elgesio sunkumų turinčius vaikus, savo darbe patiria neigiamą emocinę įtampą.

4. Atlikus auklėtojų požiūrio į emocijų ir elgesio sunkumų turinčius vaikus tyrimą, atskleista, kad požiūriai yra priešaringi: nuo vaiko priėmimo ir pozityvią sąveiką kuriančio iki ignoravimo ir netinkamo elgesį skatinančio. Toks pedagogų požiūris į vaiką gali lemti konfliktinius jo santykius su suaugusiais ir bendraamžiais.

5. Hipotezė iš dalies pasitvirtino, kad ikimokyklinių įstaigų pedagogai taiko elgesio valdymo strategijas, orientuotas į vaiko pozityvaus elgesio palaikymą. Atlikus auklėtojų, ugdančių emocijų ir elgesio sunkumų turinčius vaikus, naudojamų elgesio valdymo strategijų

analizę, atskleista, kad ikimokyklinių įstaigų pedagogai netinkamam elgesiui valdyti taiko neadekvačias strategijas: *nuo skatinimo ir pastiprinimo iki netinkamo elgesio pastiprinimo; nuo taisyklių kūrimo ir skatinimo jų laikytis, formuojant savikontrolės įgūdžius iki netinkamo elgesio analizavimo; nuo bendravimo ir bendradarbiavimo skatinimo, aktyvinimo iki gėdinimo, drausminimo, asmeninio autoriteto, galios demonstravimo.*

- Pedagogai kasdienėje savo veikloje pirmiausia turėtų atsisakyti negatyvaus požiūrio į EES turintį vaiką ir konstruoti sąveikas, grįstas dialogu, pagarba ir pasitikėjimu. Elgesio valdymo strategijos turėtų būti kuriamos, analizuojant EES turinčio vaiko situaciją, atsižvelgiant į ugdytinio poreikius. Kuriant strategijas, pedagogams reikėtų orientuotis į vaiko pozityvaus elgesio palaikymą: skatinimo, stiprinimo sistemos sukūrimą; taisyklių nustatymą, akcentuojant vaikui pageidautiną elgesį, ir skatinimo laikytis numatymą; pagalbos vaikui atpažinti ir kontroliuoti savo emocijas veiklų numatymą; situacijų, per kurias vaikas patirtų sėkmę sudarymą; bendradarbiavimo atmosferos grupėje sukūrimą. Darbas su EES turinčiais vaikais reikalauja specialaus pedagoginio ir psichologinio pasirengimo, todėl labai svarbu, kad ikimokyklinių įstaigų pedagogai sulauktų reikiamos specialistų pagalbos ir konsultacijų.

Literatūra

1. Abromaitienė, L. (2008). *Delinkventinio elgesio pedagogika*. Kaunas: Technologija.
2. Ališauskas, A. (2002). *Vaikų raidos ypatingumų ir specialiųjų ugdymo(si) poreikių įvertinimas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
3. Ališauskas, A. (2007). *Vaiko psichopedagoginis vertinimas: pokyčių perspektyva*. Mokomoji knyga. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
4. Ališauskas, A., Rusteika, M. (2008). Specialiojo pedagogo funkcijų bendrojo lavinimo mokykloje analizė. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2 (18), 17 - 23.
5. Ališauskienė, S. (2005). Socialinės rizikos sampratos interpretacijos ikimokyklinėje įstaigoje. *Specialusis ugdymas*, 1 (12), 8 – 16.
6. Ališauskienė, S., Ališauskas, A., Melienė, R., Šapelytė, O., Miltenienė, L., Gerulaitis, D. (2007). *Psichologinės, specialiosios pedagoginės ir specialiosios pagalbos bendrojo lavinimo mokiniams lygis*. Tyrimo ataskaita. http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/sb/SMM_ATASKAITA_pagalbos%20lygis_2007.pdf (žiūrėta 2010 – 01 – 16).
7. Ališauskienė, S., Mikalajūnienė, J., Čegyūtė, D. (2007). Ekologinio požiūrio taikymas, tenkinant ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų specialiuosius poreikius. *Specialusis ugdymas*, 2 (17), 107 – 119.
8. *Ankstyvoji intervencija vaikystėje. Situacijos Europoje analizė pagrindiniai aspektai ir rekomendacijos* (2005). Ataskaita. Red. Soriano, išvertė S. Ališauskienė. Europos specialiojo ugdymo plėtros agentūra. http://www.european-agency.org/publications/ereports/early-childhood-intervention/eci_lt.pdf (žiūrėta 2009 – 12 – 14).
9. Augis, R. (Red.) ir kt. (1993). *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
10. Berns, R., M. (2009). *Vaiko socializacija*. Šeima, mokykla, visuomenė. Vilnius: UAB “Poligrafija ir informatika”.
11. Bitinas, B. (2000). *Ugdymo filosofija*. Vilnius: Enciklopedija.
12. Braslauskienė, R., Jonutytė, I. (2005). *Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijose*. Mokomoji knyga. Klaipėda: Klaipėdos Universiteto leidykla.
13. Bražienė, N., Mockienė, D. (2008). Agresyvių vaikų socializacijos teoriniai pagrindai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2 (18), 55 – 64.
14. Bruneikienė, B. (2009). Pozityvaus bendravimo įtaka tinkamam vaikų elgesiui ugdyti. *Žvirblių takas*, 2, 20 – 26.
15. Butkienė, G., Kepalaitė, A. (1996). *Mokymasis ir asmenybės brendimas*. Vilnius: Margi raštai.

16. Buttner, C. (1998). *Gyvename su agresyviais vaikais*. Vilnius: Presvika.
17. Caughlin, P., A., Hansen, K., A., Heller, D., Kaufmann, R., K., Stolberg, J., R., Walsh K., B. (1997). *Į vaiką orientuotų grupių kūrimas*. Knyga auklėtojais. Vilnius: Lietus.
18. Civinskas, R., Levickaitė, V., Tamutienė, I. (2006). *Vengiančių lankyti mokyklą vaikų problemos ir poreikiai*. Vilnius: Garnelis.
19. Daniels, E., R., Stafford, K. (2000). *Atvirų visiems vaikams grupių kūrimas*. Specialiųjų poreikių vaikų integravimas. Vilnius: Gimtasis žodis.
20. Daulenskienė, J., N., V., Radzevičienė, L., Ruškus, J. (2002). Ne šeimoje augančių ankstyvojo amžiaus vaikų emocinės raiškos ypatumai. *Specialusis ugdymas*, 12 (6), 17 – 32.
21. Dobryninas, A., Poviliūnas, A., Tureikytė, D., Žilinskienė, L. (2004). *Delinkventai Lietuvos mokyklose*. www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/AtaskaitaDelinkventai.doc (žiūrėta 2009 - 12 - 11).
22. Geležinienė, R. (2009) *Įrodymais grįstos mokytojo veiklos konstravimas ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius*. (Nepublikuota daktaro disertacija, Šiaulių Universitetas, 2009).
23. Geležinienė, R., Ruškus J., Blinstrubas, A. (2008). Mokytojų veiklos ir patirčių analizė sprendžiant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčio mokinio problemas. *Specialusis ugdymas*, 1 (18), 34 – 45.
24. Gray, J. (2009). *Vaikai kilę iš dangaus*. Pozityvūs vaikų auklėjimo metodai. Vilnius: Alma litera.
25. Hallahan, D., P., Kauffman, J., M. (2003). *Ypatingieji mokiniai*. Vilnius: Alma litera.
26. Herm, S., (2004). „*Sunkūs*“ vaikai. Praktiniai patarimai auklėtojams ir tėvams. Vilnius: Alma litera.
27. Jovaiša, L. (2001). *Ugdymo mokslas ir praktika*. Analitinių straipsnių monografija. Vilnius: Agora.
28. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
29. Kaffemanienė, I., Tereikienė, V. (2003). Ikimokyklinio amžiaus vaikų emocinės raidos ir elgesio sutrikimų korekcija. *Specialusis ugdymas*, 1 (8), 15 – 30.
30. Keinys, S. (Red.) (2000). *Dabartinis lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
31. Kvieskienė, G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Monografija. Vilnius.
32. Lawrence, Dr., Shapiro, E. (2008). *Kaip ugdyti vaiko emocinį intelektą*. Vadovas tėvams. Vilnius: Presvika.
33. Leliūgienė, I. (2003). *Socialinė pedagogika*. Vadovėlis. Kaunas: Technologija

34. Leonavičius, J. (1993). *Sociologijos žodynas*. Vilnius: Academia.
35. Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymas, 1999m. rugsėjo 1 d. Nr. VIII – 969. <http://www.smm.lt/ti/docs/istatymai/viii-969.htm> (žiūrėta 2010 – 01 – 14).
36. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (aktuali redakcija nuo 2007 – 06 28). Nr. I – 1489.
37. Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės (2009). <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id-1878> (žiūrėta 2010 – 01- 14).
38. LR ŠM ministro 2003 m. birželio 23 d. įsakymas Nr. ISAK - 897. *Dėl pedagoginės ir psichologinės pagalbos teikimo modelio*. http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/isakimai/03-06-25-ISAK-897.htm (žiūrėta 2010 - 01 – 14).
39. LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro, LR socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl asmens specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo tvarkos“ (2000 – 10 – 4, Nr. 1221/527/86). http://smm.lt/teisine_baze/docs/isakymai/00_122152783.htm (žiūrėta 2010 - 01 – 14).
40. Matulionis, A., V. (2002). *Sociologija*. Vilnius: Homo liber.
41. Mielke, U. (1997). *Geriau supraskime sunkius vaikus*. Vilnius: Lektūra.
42. Miltenienė, L. (2005). Bendradarbiavimo realybė tenkinant vaiko specialiuosius ugdymosi poreikius bendrojo lavinimo mokykloje. *Specialusis ugdymas*, 2 (13), 34 – 44.
43. Mitchell, D. (2008). *What really works in special and inclusive education*. Using evidence – based teaching strategies. London and New York: Routledge. Taylor & Francis Group.
44. Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija ir jos įgyvendinimo planas (2004). www.lssic.lt/.../mokym_visa_gyv_strateg_veiksmu_planas.doc (žiūrėta 2010 - 01 – 10).
45. Monkevičienė, O. (2004). Emocinės ir socialinės paramos vaikui būdai. *Sveikata*, 7, 27 – 35.
46. Nasvytienė, D. (2005). *Vaiko elgesio ir emocinės problemos*. Kontekstas, psichologinis įvertinimas ir pagalba. Vilnius: Vilniaus Pedagoginis Universitetas.
47. Pollard, A. (2006). *Refleksyvusis mokymas. Veiksminga ir duomenimis paremta profesinė praktika*. Vilnius: Garnelis.
48. Porter, L. (2003). *Young childrens behaviour*. UK
49. Radzevičienė, L. (1997). *Ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų emocijų ir elgesio sutrikimai bei jų korekcija*. Šiauliai
50. Ramanauskienė, T. (2005). *Rekomendacijos tėvams ir mokytojams: hiperaktyvus vaikas*. <http://www.autizmo.puslapiai.lt/hyper/Sutrikimas.html> (žiūrėta 2009 - 12 – 11).

51. Rogers, C., R. (2005). *Apie tapimą asmeniu*. Psichoterapeuto požiūris į psichoterapiją. Vilnius: Via Recta.
52. Ruškus, J. (2002). *Negalės fenomenas*. Monografija. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
53. Ruškus, J., Ališauskas, A., Šapelytė, O. (2006). *Pedagoginių psichologinių tarnybų (PPT) veiklos veiksmingumas*. Tyrimo ataskaita. http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/PPT_ataskaita.pdf
54. Ruškus, J., Mažeikis, G. (2007). *Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas. Kritinė patirties ir galimybių Lietuvoje refleksija*. Monografija. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
55. Scott, T., M. (2007). Issues of personal dignity and social validity in schoolwide systems of positive behavior support. *Journal of Positive behavior interventions*. 9 (2), p. 102 – 112). <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=30&hid=9&sid=9df2d794-5ad5-42f2-9743-f1df7bf8131f%40sessionmgr4> (žiūrėta 2010 – 01 – 10).
56. Sondaitė, J., Žukauskienė, R. (2004). Paauglių socialinės strategijos ir emocinės problemos. *Psichologija*, 29, 106 – 114.
57. Staerfeldt, E., Mathiasen, Ch., R. (1999). *Pedagogika ir demokratija*. Ugdomojo darbo eksperimentai Lietuvos vaikų darželiuose. Vilnius: Aidai.
58. Sugai, G., Horner, R., H., Dunlap, G., Hieneman, M., Lewis, T., J., Nelson, C., M., Scott, T., Liaupsin, C., Saylor, W., Turnbull, A., P., Turnbull, H., R., Wickham, D. (1999). *Applying Positive Behavioral Support and Functional Behavioral Assessment in Schools*. http://teachingcommons.cdl.edu/education/_media/documents/OSEPRESOURCE.doc (žiūrėta 2009 - 12 – 08).
59. Sutton, C. (1999). *Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
60. Švietimo valdymo informacinės sistemos (2009). <http://www.svis.smm.lt/svis/node/14> (žiūrėta 2010 - 01 – 17).
61. Utz, K. (2001). *Tu priklausai mums! Neįprasto elgesio vaikų integravimas*. Vilnius: Presvika.
62. Valstybinės švietimo strategijos 2003 – 2012 metų nuostatos (2003). www.smm.lt/ti/docs/strategija2003-12.doc (žiūrėta 2010 – 01 -10).
63. Žukauskienė, R. (2001). *Kodėl vaikai neklauso*. Vilnius: G. Kuskio firma.
64. Žukauskienė, R. (2002). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.

Jovita Biliūnienė

APPLYING BEHAVIOR MANAGEMENT STRATEGIES IN PRESCHOOL AGE CHILDREN EDUCATION

The Bachelor Tieses

Summary

The bachelor's paper discloses *theoretical* behaviour management and strategy concept as well as practical behaviour strategy application opportunities in upbringing pre-schoolers with emotional and behavioural disorders. The topic is urgent because emotional and behavioural disorders are related with undue nurturing of the children. Emotional and behavioural disorders, if not timely corrected, later can turn into serious emotional and behavioural problems of the person.

Hypothesis is formulated: tutors apply behaviour management strategies oriented towards positive behaviour.

Questioning survey was aimed to analyse tutors' strategies applied with pre-schoolers with behavioural disorders. *Statistical* (descriptive) *data analysis* was done.

92 pedagogues from pre-school establishments participated in the research.

Empirical study disclosed pedagogues' opinion about personal and behavioural traits of children with emotional and behavioural disorders. Emotional state and attitude towards children with emotional and behavioural disorders of pedagogues was studied. Strategies, applied by pedagogues towards children with emotional and behavioural disorders were identified.

The research showed that pre-school pedagogues work with children with emotional and behavioural disorders, so, on the way to improvement of their performance, they sometimes lack suggestions on how to upbringing such children. Most of the pedagogues feel emotional stress at work, have different views about children with emotional and behavioural disorders: from acceptance and establishment of positive interaction to disregard, which provokes inappropriate behaviour.

The hypothesis, that tutors apply behaviour management strategies oriented towards positive behaviour, was partially confirmed. Research data shows that most of the pedagogues apply inconsistency-featuring behaviour management strategies: from stimulation and strengthening to strengthening of bad behaviour; from creating rules and fostering their observation with self-control skill formation to analysis of bad behaviour; from fostering communication and co-operation to opprobrium, schooling, with the help of showing own authority and power.

PRIEDAI